Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

1978

VESTJYDER FORTÆLLER

VESTJYDER FORTÆLLER

REDAKTION:
POUL BENNEDSEN, A. RECHTER, V. ARNTH NIELSEN, T. CLAUSEN, E. FRANDSEN
OMSLAGSTEGNING: OLAF BAK
VIGNETTER: ERLING JUHL
HELE OVERSKUDDET VED SALG AF BOGEN
GÅR TIL LIONS HJÆLPEARBEJDE
TRYK: RECHTER . VARDE

ISBN 87-980498-4-4

VESTJYDER

fortæller

LIONS FORLAG — VARDE
1978

FORORD!

Kære læsere!

Hermed foreligger 14. årgang af »Vestjyder fortæller«.

Det er altid betagende at køre igennem vor egn, glæde sig over naturens storladne linier og iagttage, hvordan skiftende landskabstyper føjer sig sammen til et stort og magtfuldt billede.

Lions Club, Varde, håber at »Vestjyder fortæller« føjer en dimension mere til dette portræt af et landskab.

Til det hele billede hører nemlig folket. Menneskene.

»Vestjyder fortæller« må forstås som et beskedent bidrag — nogle vil måske sige en uvæsentlig detalje til denne mosaik.

Fortællinger skal ganske vist høres. Der skal foregå noget aktivt mellem den fortællende og den, der lytter.

Men overlevering er flygtig, som musik der er borte, når dirigenten har sænket sin stok efter sidste takt.

Derfor rettes en tak til alle bidragydere, der har givet mulighed for at fastholde disse beretninger i skreven form.

REDAKTIONEL MEDDELELSE:

I forbindelse med oplysningen i Vestjyder fortæller 1977 s. 80, hvori det oplyses, at de tre sidste års artikler om Alslev sogn var skrevet af H. P. H. Novrup, skal det tilføjes, at alle artiklerne tidligere har været trykt i Historisk Samfunds årbog »*Fra Ribe Amt*«, henholdsvis årene 1917, 1920 og 1928.

Redaktionen beklager, at denne oplysning ikke blev givet.

DYRLÆGE I EVENTYRETS LAND

AF DYRLÆGE HENRIK BALSLEV, TIDL. OKSBØL

Før 1896 var det en besværlig og vel også en bekostelig affære at få dyrlægehjælp til Oksbøl og egnene vest derfor. Man var henvist til at hente dyrlæge fra Varde, og med datidens befordringsmidler kunne det vare længe, inden hjælpen nåede frem.

Det kan ikke undre nogen, at man i mange tilfælde forsøgte at hjælpe sig selv. Man måtte prøve med forskellige »hjemmeråd«, og rundt omkring var der mennesker, som havde evner til at hjælpe i en snæver vending. De opøvede også en vis færdighed i at kunne klare en vanskelig fødsel, når en ko eller so var i vanskeligheder. Så sent som da jeg kom til Oksbøl, var der sådanne »kloge mænd« både i Blåvand og i Vejers, og jeg kan da nævne, at man i Vejers meget ofte først fik fat i Niels Nielsen, hvis en ko havde vanskeligheder med at kælve, og mente han, at han ikke kunne klare det, var det ham, som ringede til mig. Jeg har aldrig oplevet, at han gav sig i lag med noget, han ikke kunne gøre færdigt.

I 1896 kom den første dyrlæge til Oksbøl. Både læger og dyrlæger fik i de tider et tilskud fra stat og kommune, når de nedsatte sig i de forholdsvis tyndt befolkede områder.

Da jeg i 1936 overtog praksis i Oksbøl som nr. 4 i rækken af dyrlæger der, havde udviklingen medført, at der var nok at gøre for een dyrlæge, og der skulle ikke gå lang tid, før vi måtte indrette os med en fast medarbejder.

Min kone og jeg er begge født i Østjylland, men vi har tilbragt vor barndom og ungdom på øerne, min kone på Fyn og jeg på Sjælland og på Fyn. Vi havde en forestilling om, at vi, når jeg havde afsluttet min uddannelse, skulle have vort fremtidige arbejde på Fyn eller i Østjylland, men det blev altså til, at vi fik den vestligste praksis i landet. Og det har vi aldrig fortrudt.

Vi fik i Oksbøl en snes gode og lykkelige år med et arbejde, som vi begge var glade for, blandt vestjyderne, som vi hurtigt kom til at sætte stor pris på. Det er år, som vi stadig med stor glæde og taknemmelighed tænker tilbage på. Vi har da stadig forbindelse med Vest-

jylland, idet vi har en søn, der er bosat i Ribe og en datter, som bor ved Holsted.

Man hører så ofte, at det for folk, som kommer fra andre egne af landet, er svært at blive accepteret af vestjyderne. Jeg må dog sige, at vi meget hurtigt mødte venlighed og imødekommenhed fra de mennesker, som vi kom i forbindelse med.

Det er meget forståeligt, at folk, som i en årrække har haft en dyrlæge, som de var glade for, lige straks kan være lidt skeptiske over for en ny mand, og det skete da også af og til i den første tid, at jeg måtte høre, at i »Dam hans tid« gjorde vi nu sådan, og medicinen så sådan ud, til forskel fra det jeg gav dem. Men det varede ikke længe, før jeg mærkede en tillid, som gjorde, at jeg følte glæde ved arbejdet.

Det var et gennemgående træk hos de mennesker, som jeg kom til at arbejde for, at de altid viste deres taknemmelighed, når man havde gjort sit arbejde.

Der var et forhold, som specielt gjorde sig gældende vest for Oksbøl: man ønskede at betale kontant. Jeg tror, at det i nogen grad var udtryk for, at man på de mindre brug, hvor pengene ofte var små, ligefrem var bange for at komme til at skylde ret meget, man ville være klar over, hvad man havde. Jeg har oplevet, at jeg efter et besøg på en ejendom en nat blev spurgt om, hvad det kostede, og da jeg opgav prisen, sagde manden, at han ikke havde så mange penge, men han ville lige gå over til naboen og vække ham, så han kunne låne ham resten. Det fik jeg dog med noget besvær snakket ham fra.

I den østlige del af praksis var det ikke så almindeligt med kontant betaling, men det hørte afgjort til sjældenheder, at der var besvær med at få honoraret hjem.

Ejendommene vestpå var næsten alle mindre brug, hvor mand og kone passede det hele, østpå var brugene gennemgående større, men dog alle udprægede familiebrug. Det gjorde, at man fik et personligt præget forhold til sine klienter. Var manden ikke lige til stede, når man kom, vidste konen eller de større børn god besked med, hvad der var i vejen, og hvad det var for et dyr, der skulle behandles.

Den nære kontakt, som man havde med familierne på ejendommene, var for mig en meget værdifuld ting og noget af det, jeg kom til at savne, da jeg holdt op med at praktisere.

Den taknemmelighed, man mødte, og som jeg tidligere har omtalt, gav sig ofte udslag i, at man blev budt ind på en kop kaffe eller et stykke mad, og selvom man tit måtte sige nej tak, fordi man havde så mange andre steder, der skulle nås, var det meget hyggeligt at sidde i køkkenet og få lejlighed til en snak om andet end det, der vedrørte arbejdet. Man lærte familien at kende og fik indblik i deres liv med glæder og sorger.

Jeg mindes i den forbindelse en oplevelse, jeg havde en dag, hvor jeg var inde hos et par yngre husmandsfolk. Det var op mod jul, og de havde lige fået bygget en ny længe til deres ejendom. Den så vi på og snakkede om, men jeg mærkede snart, at der var noget, der trykkede dem, de var ikke rigtig i humør. Laden var bygget med statstilskud, der havde været en husmandskommission for at se på det, og de skulle indstille manden til statstilskuddet. De havde sagt til ham, at han roligt kunne begynde byggeriet, inden tilladelsen forelå, hvad han så gjorde. Da byggeriet var færdigt, kom der afslag på ansøgningen, og håndværkerne ville naturligvis gerne se nogle penge. Så jeg forstod jo nok, at de var noget betænkelige ved situationen. Nu traf det sig så heldigt, at jeg havde en fætter, der var departementchef i Landbrugsministeriet, ham ringede jeg til, da jeg kom hjem. Det viste sig, at der var indløbet en fejl i kommissionens indstilling til ministeriet. Det blev rettet, et par dage efter blev sagen ordnet, og de unge mennesker blev naturligvis glade, det var ligesom de bedre kunne glæde sig til julen. Sagen var vel nok blevet ordnet uden min medvirken, men så havde det jo nok taget noget længere tid, og jeg var da glad for, at de ikke i længere tid skulle gå i uvished og ængstelse.

Der var, da vi kom til Oksbøl, en skik i forbindelse med julen, som vi ikke kendte andre steder fra. Dagene mellem jul og nytår kaldtes »søgne jul«, de var fridage, arbejdet lå stille, og man gik vel i stor stil på besøg hos naboer og venner. Dyrene skulle selvfølgelig passes, og blev et dyr sygt, måtte man have fat i dyrlægen, men altså kun i helt nødvendige tilfælde. Ved sådanne lejligheder var det helt sikkert, at man skulle ind og have en kop kaffe, man måtte ikke »bære julen ud«. Selv ved besøg om natten skulle man ind og have et eller andet traktement, end ikke på den tid af døgnet fornægtede deres gæstfri-

hed sig. Det kunne af og til være lidt svært på det tidspunkt at gå i lag med lagkage med krymmel.

Det daglige arbejde i praksis bestod, i vor tid i Oksbøl, i hovedsagen i behandling af heste, køer, får, svin, og fjerkræ. Hunde gjorde man i de tider ikke så meget ud af på landet, men lidt hundepraksis blev der dog om sommeren, når der var befolket ved badestrandene. En enkelt gang har jeg også haft en stork som patient, den havde brækket et af sine lange ben. Desværre kan jeg ikke huske, om jeg havde noget held med behandlingen.

Får var ikke noget, jeg havde haft noget videre med at gøre, før jeg kom til Oksbøl, jeg savnede erfaring på det område. Jeg var da heller ikke særlig heldig en af de første gange, jeg blev kaldt til et sygt får. Det var hos overofficiant Rasmussen, som boede i Stampemøllen ved Sydlejren. Nogle dage senere kom jeg om på Oksbøl Station. I ventesalen var der forsamlet en del mennesker og blandt dem overofficianten. Da han så mig, forkyndte han med høj røst: »Ja, dyrlæge, fåret døde sgu, det var yverbetændelse.« Jeg glemte aldrig senere at undersøge yveret, når jeg tilså et sygt får. Men jeg var en smule ilde berørt ved, at han havde så kraftig en røst, at hele den forsamlede menneskemængde hørte om mit nederlag.

Om foråret skulle vi foretage eftersyn og udryddelse af oksebremselarver. Alle kreaturerne skulle synes og evt. behandles 2 gange — første gang, før de kom på græs, og anden gang nogle uger senere, når de var kommet ud. De første år, vi var i Oksbøl, var der mange angrebne dyr, men vi nåede at opleve, at oksebremserne blev udryddet.

En af de første dage i maj blev får og ungkreaturer lukket ud på Skallingen for at gå der på græs om sommeren, og der skulle dyrlægen være til stede for at syne dyrene. Det var en oplevelse, særlig i de første år, at køre ud i den særprægede natur, og se familier komme drivende med deres får i små flokke. Det var et malerisk syn, som man måtte savne de senere år, hvor transporten af dyrene kom til at foregå med lastbiler. Ude, hvor dyrene blev lukket ind på græsningsarealerne, blev de synet og, af en af bestyrelsen for lodsejere, vurderet, og så var der kaffe til alle i vogterhuset.

Den 24. august var der fåremarked i Ho. Også der skulle dyrlægen være til stede for at syne fårene, der blev drevet op fra Skallingen. På markedspladsen i Ho blev dyrene lukket inde i en indhegning og så begyndte der en livlig handel med dem. I dagens løb blev der drukket ikke så få »små sorte« rundt på gårdene. Dagen sluttede med bal i forsamlingshuset — til de sidste arrangementer var dyrlægens tilstedeværelse dog ikke nødvendig. De første år kom der til fåremarkedet handelsmænd, også fra andre egne af landet, og enkelte turister, men for størstedelen var det egnens befolkning, der prægede billedet. Nu har det efterhånden udviklet sig til en større turistattraktion, så det må siges at have ændret karakter i nogen grad.

Nogle år var der også kreaturer på græs på Langli, de blev på lastbiler kørt derover ad en afmærket ebbevej. Hvis der senere på sommeren blev brug for, at jeg skulle derover, kørte jeg til Ho og fik en vognmand der til at køre mig derover ved ebbetid i sin lastbil. Jeg er også en enkelt gang kørt til Hjerting og fået en fisker til at sejle mig derover.

Der var på det tidspunkt, da vi kom til Oksbøl, mange besætninger som var angrebet af tuberkulose. Det blev en stor og meget interessant opgave at arbejde med at få denne sygdom udryddet. Besætninger skulle undersøges, og hvor der fandtes tuberkulose, måtte man i hvert enkelt tilfælde tale med besætningsejeren om, hvordan man kunne finde frem til den fornuftigste måde at bekæmpe sygdommen på. Det var et arbejde, som krævede en del tålmodighed, men heldigvis lykkedes det i løbet af nogle år at kunne registrere alle besætninger som værende fri for tuberkulose.

En anden sygdom, som vi også nu er blevet kvit, er den smitsomme kalvekastning. Mund- og klovesyge har vi heller ikke i en årrække haft epidemier af. I vor tid i Oksbøl havde vi et par epidimier, første gang i 1938. Det gav nogle meget lange arbejdsdage, mens det stod på, og desværre var det meget begrænset, hvad vi kunne gøre for at mildne sygdommen og dens følger.

Endelig må jeg nævne, at jeg på et lille eksportslagteri i Oksbøl, havde kødkontrollen. Slagteriet blev, som andre små slagterier, nedlagt efter 2. verdenskrig.

Mælkekontrol blev på foranledning af militærlejren og militær-

nægterlejren indført, og det var en opgave, som kommunen overlod til os at løse.

Som det fremgår af ovenstående, var det mange og forskelligartede opgaver, man kom ud for som praktiserende dyrlæge, og jeg kan da nævne endnu een, som jeg medtager for fuldstændighedens skyld.

En dag var jeg på en ejendom i Billum. Konen kom ud i stalden og sagde til mig, om jeg, når jeg var færdig derude, ville komme ind til hende. Uden at ane uråd gik jeg derind, og hun var da i gang med at vikle en stor forbinding om en bulden finger. Den så slem ud, og jeg sagde straks, at den måtte hun til læge med. Nej, det skulle jeg ordne, det kunne jeg lige så godt gøre, når jeg nu var der. Jeg prøvede at undslå mig, men hun var en meget myndig dame, og jeg følte, at hun virkelig blev vred på mig, så jeg måtte i gang med fingeren. Da jeg samme dag traf dr. Krarup, sagde jeg til ham, at jeg var begyndt at lidt lægepraksis i Billum. Det syntes han selvfølgelig ikke om, men kort tid efter kom han og sagde, at nu var vi kvit, for han havde kureret en hund i Blåvand.

Når man skriver om den periode, kan man ikke undgå at omtale de fem år, hvor landet var besat af tyske tropper.

Den 9. april, hvor vi vågnede ved lyden af overflyvning af fjendtlige maskiner, var en bitter og knugende oplevelse, en oplevelse man aldrig glemmer.

Som alle ved, blev egnen i høj grad præget af besættelsen med udvidelsen af militærlejren, de mange soldater og de store anlægsarbejder af befæstninger langs vestkysten, og hvad det førte med sig af tilflytning af arbejdere fra hele landet.

En del vanskeligheder og besværligheder blev der også os i vort arbejde. Vi skulle af tyskerne have udstedt tilladelse til at færdes om natten. Benzinen blev rationeret, tildelingerne var helt utilstrækkelige til det store område, jeg havde at køre i. Jeg forsøgte mig en tid med en motorcykel, men gik ret snart over til at køre med en gammel Fordvogn med generator på. Generatortræ var også rationeret, så jeg måtte alliere mig med drengene rundt på gårdene. De samlede fyrrekogler, som kunne bruges sammen med træ i generatoren. De fik så et par kroner pr. sæk. Der var en dreng på 7-8 år, som var særlig flittig til at samle, han var ikke tilfreds med en fast pris pr. sæk. Vi

skulle handle om hver enkelt sæk — han forlangte og jeg bød lidt mindre, og vi blev så enige om en pris derimellem, mens faderen med stolthed iagttog drengens evner som handelsmand.

Vejene blev hurtigt ødelagte af den megen tunge trafik, og det gik stærkt ud over dækkene. For at få nye dæk skulle man sende ansøgning til varedirektoratet, hvorfra jeg regelmæssigt fik afslag, indtil jeg var så heldig at træffe en rar mand, som havde en bekendt i varedirektoratet, så den vanskelighed blev ryddet af vejen.

En tidlig morgen, den 15. juni 1944, blev jeg arresteret af tyskerne og slap først hjem efter krigens slutning.

Ved min hjemkomst til Oksbøl fik jeg igen et smukt bevis på vestjydernes trofasthed. Min praksis var intakt, og jeg mødte en fantastisk velvilje hos alle på egnen.

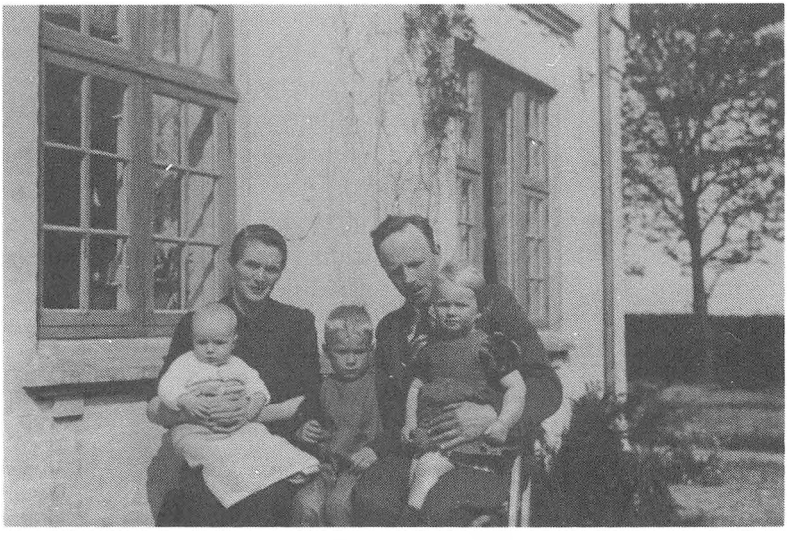
Meget har ændret sig, siden vi i 1957 rejste fra Oksbøl. Så godt som hele den vestlige del af praksis er forsvundet. Områderne ved Kjærgård, Børsmose, Grærup og Vejers er inddraget til øvelsesområder for forsvaret. Blåvand og Ho er blevet til sommerhusområder, en udvikling, som man må acceptere, men som nok kan give et lille stik i hjertet på den, som i en årrække har haft sit arbejde i de smukke områder, befolket med mennesker, som man kom til at holde af, og hvis liv man levede med i.

Jeg føler det som et privilegium at have fået lov til at leve de år i Vestjylland, at opleve den skønne natur på alle årets tider og at færdes der på alle døgnets tider. Det kunne være en oplevelse at køre en tidlig morgen gennem plantagerne til Blåvand og pludselig se en stor flok krondyr gå over vejen, så kunne man glemme sin eventuelle surhed over at skulle ud af sengen og ud at arbejde på et tidspunkt, hvor man hellere var blevet liggende et par timer mere.

Jeg vil gerne slutte med at sige, at min kone og jeg siden vi er flyttet fra Oksbøl, har glædet os over, at der er kommet unge flinke og dygtige dyrlægefamilier dertil. Først Holger Hansen og hans kone, som vi gennem en årrække havde et godt samarbejde med, og siden Verner Jessen og hans kone, som er »rigtige« vestjyder, og som vi har kendt, fra de var børn.

Dyrlægeboligen i Oksbøl, 1938.

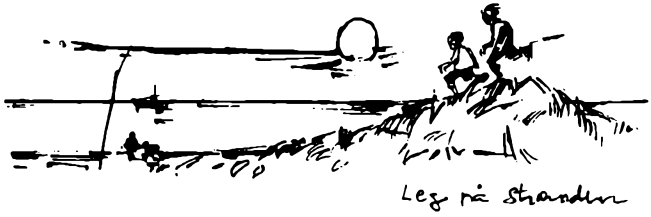

Dyrlægefamilien, maj 1939.

TO DIALEKTDIGTE

AF BIBLIOTEKAR LAURITZ U. CHRISTIANSEN

(Fra digtsamlingen »Stranndlångs« 1978.)

I EN VERDENSHAWS RAND

Vi hå löwet i daewvis dænier o æ strand.
Vi hå badet som bøen i en verdenshaws rand.

Vi hå swømmet o sejjl o æ plads, som vi håed.
Vi hå døekt o igjæn komen op te æ flåed.

Skie et så, vi væend udad mæ ywn o mæ bryst,
af æ haw o dens stuehied vi rigtig wå ryst.

Dæ wå mil ater mil mæ kun bølger o haw!
Bag æ suelskin i daw wå dæ fiskeres graw.

Dæ blöw len i wo sind, når vi drejet omkring
mued æ strand o æ væjj mæ æ hues i en ring.

STRANDINGSGODS

Ve æ Skalling dæ strandet en skiw,
en brig ve nawn »Esperance«.
Den wå sejlet fra Hamborg mæ last
af porcelæn o fajance.

I æ aterorsstorm ve wo kyst
dæ drowwn æ ni mands besætning,
o æ vrag blöw i orevis leggn.
Æ såend, den hindert æ lætning.

Som i snesevis gånng før ind da
æ egn dens folk di måt löww mæj,
te di eth håd ku sie et i tijj.
Möj andt dæ wå o sku döww mæj.

Dog æ daew o æ monder o oer
gik hen, som alti di plejer,
o så möj af æ gods fra æ boed
blöw skyllet op o wo stejjer.

Ind imeld manne ting wå dæ ow
æ møbler, all meld wos kjæend te.
Te djæ brug under senge ve nat
de tøth vi bår dem for pæen te.

Dæ wå blomster o borter omkring
æ porcelæn, dæ wå fragtet.
Di blöw hæend te æ køkkentøj mjæst
som pyntegjenstannd betragtet.

Kun en gång imeld blöw di brugt,
når stue fester wå lawwet.
Te æ sop blöw bor ind i en påth,
slet ingen folk hå beklawwet.

»ET FAVORISERET MENNESKE.«

AF ELLEN VILLEMOES ANDERSEN, EGEBJERG, SJÆLLAND

Så ganske umotiveret kom denne udtalelse til mig fra en af mine arbejdsfæller. Og det er rigtigt, at jeg studsede ved den. Jeg havde slet ikke tænkt mig, at det arbejde, jeg stod midt i, var en favoritplads. Derfor: Inden jeg helt begynder, vil jeg forudskikke den bemærkning, at det altid har været min skik at tale jævnt om alt det gode, jeg har oplevet igennem tiderne — også om de opgaver, jeg har været med til at løse. Forhåbentlig har det været godt for den stand og det arbejde, jeg har holdt af, fordi jeg ikke har kunnet lade være, og fordi jeg ikke har kunnet vise det fra mig med bemærkningen: Det kan de andre gøre!

Jeg er fra barnsben opvokset under solide bondekår. Nød og fattigdom har jeg aldrig kendt, men derimod en nøgtern vurdering af, hvad det var værd med det daglige brød og at sige tak for det på god vestjysk vis, ikke at rutte med noget, hverken til krop eller sjæl.

Kaj Holm har for nylig understreget, at det at være rodfæstet i det vestjyske gør, at man ikke blæser omkuld, selv om ens livsbane falder andet sted — hvad den har gjort for mig — og som jeg vil sige noget om til sidst. Men jeg vil gerne først præcisere, at jeg hele mit liv har følt mig som bondedatter og bondekone og ud fra det ståsted udført mit arbejde.

På grænsen mellem mark og eng lå mit barndomshjem, en bondegård i Billumtarp. Jeg husker især de mange blomster i mange forskellige farver i engene og langs grøftekanterne. Og så var der de mange fuglereder, jeg så til, når opvasken var til side, for vi store skolepiger var jo til nytte i Vestjylland. Når vi så til høvederne og fårene, smældede viberne med deres skarpe sus over vore hoveder.

Jeg ved, at vi har tilbøjelighed til at forgylde barndomstiden, men det er nok internationalt, for ved et møde i »Nordens Landbokvinder« oppe ved Mälaren, så jeg følgende linjer i et barnesengstæppe:

»I barndommens engdar står blommor i mængde
hver gang som jeg tænker mig dit.«

Noget lignende har vi vel allesammen prøvet. Der tales nu i 1978 om

erhvervsorientering i skolerne, og for mig at se synes det godt, at man nu får øjnene åbne for, at bogen alene gør det ikke. Der er så meget, man skal leve sig til og ikke blot lære sig til, og den oplevelse fik vi vestjyder sammen med skolegangen, som varede fra 1. oktober til midt i maj. Men så havde vi sommeren, hvor vi var med i hø og høst, og må jeg spørge: Kommer vi himlen nærmere her på jorden end oven på et hølæs, når vognen vugger over et knoldet terræn?

Vor barndom var ikke flot. Min skoletaske var syet af hjemmelavet uldjavastof, hvorpå min mor havde broderet E. T. 1901.

Jeg begyndte min skolegang i den daværende lilleskole i Kjelst. Lærerinden var vor afgud, og vi blev holdt til og lærte meget. Visdommen blev fulgt op i de store klasser, og jeg vil altid være taknemmelig for den lærdom, vi fik i dansk og regning, og ikke mindst for det indblik i poesiens verden, som Kristensen Vestkjær førte os ind i efter de egentlige dansktimer. Der var højtid, når han pudsede sine briller i det meget hvide lommetørklæde. Og hans udgivelse af »Folkeskolens poetiske læsebog« er jo en sum af mange digteres betydeligste værker: Henrik Ibsens »Terje Vigen«, som jeg endnu kan en del af udenad. »Et møde« af Zakarias Nielsen og H. C. Andersens »Det har zombien gjort«.

Ved en bispevisitats blev jeg sat til at gengive »Flugten til Amerika«, som også dronning Margrethe havde med sig ved sit besøg i USA. Det var biskop Kock, der med al sin jævnhed og menneskelighed nævnte den gamle kone, der piller ved sin pelargonie — et hverv, jeg nu praktiserer i mit 83. år.

Hvad angik vor påklædning havde vi uldent forklæde og uldne strømper til vinterbrug. Strømperne var hjemmestrikkede, og ved forårstid blev fødderne klippet af dem. De bageste masker blev strikket vrang og ret to og to, og ind over foden blev der i hel ret strikket et stykke, der endte i en trekant med strop, der passede til nr. 2 tå. Det var de strømper, der hed stunthoser, og har andre glemt det, så står det i Blichers »Mads Doss«: Mett Kølvro war en kon stonthostøs, gek åsse mæ foeren i hien.

I skolen lærte vi også håndarbejde. Jeg mener at have syet sømme i fire særke med forsting og bagsting og hæklede blonder og syede tunger. Desuden holdt min mor mig strengt til hjemme med, at der hver

dag skulle syes et stykke. Ind imellem, når vi kom fra skole, skulle et par læs roer i kule, og de mange forskellige arbejder holdt jeg af i alle former.

Det har været mig ligegyldigt, om jeg skulle hjælpe til i stald eller mark eller arbejde med skrivemaskine til de foredrag, jeg havde i radioen i 30 år.

Jeg er blevet favoriseret på den måde, at de forskellige arbejder har moret mig. Glæden ved at arbejde lærte jeg i mit meget gode hjem. Hos far og mor gik håndens og åndens arbejde hånd i hanke, og den gode arv fik jeg med. Poesien i skolen og morgensangen i mit hjem var åndelige værdier, jeg fik med ud. For bedstemor sang jeg aftensang, og mor byttede bøger på Varde bibliotek. Når hun og far kørte til staden, var bogkassen bag i vognen, og når de kom hjem, sorterede mor bøgerne, før mine søstre og jeg fik lov at få dem. Vi fik ikke altid de bøger, vi helst ville have. Ved at mindes den nuværende strid i Thisted var mor vores bibliotekar.

»Du har aldrig haft langt fra tanke til handling«, sagde mor ofte til mig.

Og travlt har jeg haft!

Det hørte jo med til min generation, at vi skulle ud at tjene, og min plads blev i Estrupmark skole, hvor vi på flere måder mærkede duften af Askov med søndagsforedrag og lignende.

Når min mor sagde, at jeg aldrig havde langt fra tanke til handling, tænker jeg på en lille episode, hvor jeg skulle ud at redde vasketøjet, og pedellen råbte: »Rend du kun, min pige, dine ben holder ikke til du bliver 60!«

Men lidt længere har de dog holdt.

Det var soleklart, at jeg i min ungdom skulle på højskole. Fars og mors indstilling og færd smittede af, og derigennem gjorde de os på mange måder klart, at der uden for Verona var en verden, som også havde krav på os mennesker, og højskolerne byggede jo videre på det vort hjem stod på.

Først kom jeg til Vallekilde og senere til Askov på to gymnastikkurser, hvor fru Appel og hendes bror Olav Schrøder præciserede for os, hvad gymnastikkens mål og med var.

Det var jo sådan i disse år, at når vi deltog i sådanne kurser, gik

man ud i praksis, og jeg blev da også i to år leder af de voksne piger i Billum. Senere ledede jeg Ribe amts 4. hovedkreds.

Måske blev det en skole for det oplysningsarbejde, jeg følte var tiltrængt blandt hjemmenes kvinder, og som jeg tog fat på.

Jacob Appel var forstander på Askov, da jeg kom der på vinterskole. De dygtige lærere satte os i gang, så vi aldrig gik i stå. Jeg boede hos Arnfreds i Møllehuset, og her mødte jeg så god en stab af kammerater, at vi ved et bindeled af en vandrebog den dag i dag har et godt kammeratskab gennem 62 år. Et fælles livssyn blev vor følgesvend.

Hos Magdalene Lauridsen, Ankerhus, fik jeg suppleret min huslige uddannelse, inden jeg i september 1917 blev kone på Skovgård.

Når jeg så min mands faglige blade, savnede jeg noget til at holde min husholdningsoplysning ved lige. Og hvad gør man så? Man må selv sætte i gang.! Jeg begyndte i det sogn, hvor jeg boede, med at danne en forening — der kom såmænd 80 damer til det første møde. Senere tog vi så alle 10 sogne i Odsherred, og jeg endte som formand i DSDH, hvor der dengang var 100 foreninger, som ved min afgang var steget til 279. Den store tilgang gav jo én lyst til arbejdet.

Landbruget havde sin forsøgsstation, men husholdningen ejede ikke en sådan, så oplysning kom til at foregå gennem radioen med månedsoversigter i 30 år. Her lærte jeg mange forskellige mennesker at kende pr. brev og telefon, og jeg opdagede, at vi mennesker ikke er så forskellige, som især bladene forud for et valg vil gøre os til. Fællesskabet mellem os mennesker er tit større, end man tror, og grøfterne bliver tit større end nødvendigt er.

Jeg er helt klar over, at den enkeltes indsats ikke i dag i 1978 er sagen. Alting skal ordnes ovenfra gennem stat og kommune, radio og TV. Jeg erfarede også, da jeg fra 1933-37 sad i sognerådet, at det var nødvendigt, at der blev taget fat på adskillige opgaver på kommunal basis, og til dato har antallet af opgaver været i tiltagende.

Jeg har tidligere nævnt »Nordens landbokvinder«. Her fandt vi, at meget bandt os sammen i vort arbejde. Her hentedes nye ideer. Blandt andet den med at samle gamle tekstiler fra bondehjem. Ved hjælp af foreningskvinder og Nationalmuseet har vi fra 1954 til i dag fået en betydelig samling kortlagt og sat i kartotek — man skal

tænke på fremtiden, men ikke alt fra fortiden må smides over bord.

Når jeg nu har nævnt de store linjer, må vi ikke glemme, hvad der også skete ude i de enkelte foreninger og hjem. Også vore besværlige forhold for vort arbejde i besættelsestiden med togrejser og transport. Vi i toppen blev endog af besættelsesmagten inviteret til d.Angelterre, men indbydelsen blev ikke besvaret. Vi havde jo ikke haft bud efter nogen.

Efter 34 år på formandsposten måtte jeg på grund af sygdom give op.

Forud var jeg blevet hædret med H. M. Ridderkors i 1965, og på mit sybord står landhusholdningsselskabets største sølvbæger med indskriften: For fortjenstfuldt arbejde til husholdningssagens fremme, år 1959. Det sidste er kaldt »Landbrugets kommandørkors«og ejes kun af tre kvinder foruden mig.

Ofte har jeg tænkt på linjerne i »Han Ole bor på heden«, hvor det hedder: »Og I som bo og bygge i tavse bøges skygge og føler jer så trygge mod hedemandens tryk«, når jeg har set på forskellen mellem mit gamle fødested i Vestjylland og mit hjem på en sjællandsk bondegård. Det blev mit lod i 39 år at bo »i tavse bøges skygge«, hvor jeg havde et dejligt virke, men hvor jeg også tit følte betydningen af den solide grobund, som Vestjylland og vestjyder ejer.

I taknemmelighed herfor har jeg udarbejdet dette og sender de venligste hilsner til min hjemstavn.

I MIN BARNDOM, DA SOLEN ALTID SKINNEDE

AF MUSEUMSDIREKTØR POVL ELLER, FREDERIKSBORG

Museumsdirektør Povl Eller er født 1925 i et præstehjem i Varde. Han blev student 1944 i Esbjerg og cand. mag. i historie og fransk 1954. Samme år fik han ansættelse ved Frederiksborgmuseet og blev museumsinspektør i 1956. Povl Eller, der har udfoldet en betydelig historisk skribentvirksomhed, blev dr. phil. i 1971, og 1976 blev han museets chef. I Frederiksborg Amts Avis hed stykket »Sådan husker jeg min barndom«.

Jeg er født som en skandale. I modsætning til de fleste lignende skandaler bestod min i, at jeg kom for sent. Mine forældre var for gamle til den slags, de burde have andet at tænke på. Det er ikke noget, jeg husker, det blev fortalt. Til de fordele, det indebærer at være en efternøler, føjede fortællingen den værdifulde erfaring, at skandaler kan man se på med forskellige øjne, de kan være noget godt. Sådan husker jeg min barndom. Den sidste sætning må være korrekt, for en redaktør har formet den; men den kan let opfattes forkert. En barndom kan man ikke huske på den ene eller den anden måde. Barndommen er det, man husker. Dengang var det ikke en barndom, men et liv, og det er noget meget mere besværligt.

En barndom er noget personligt, ingen kan man dele den med, ingen kan kontrollere den. I min skinnede solen altid. Om morgenen i rette øjeblik kom mælkemanden, jeg for ud og sprang (eller kravlede) op på kuskesædet. Herfra beherskede jeg for en stund kørslen. Hesten luntede af. Når den standsede, ringede jeg med min messingklokke piger og koner frem med kander og potter. Det var noget, at se ned i potterne, på hesten, på husene ovenfra. Det er skønt at sidde højt og køre, især når man har en klokke at ringe med. En dag var det ikke mælkevognen, men flyttelæsset, i en lænestol øverst oppe. Drengen skulle jo have lov, og turen var ikke lang fra kapellanboligen til præstegården. Den første efterlod intet savn, den sidste vakte ingen forventninger. Det var turen oppe på læsset, som talte. Mælkevognen passede nu ikke mere ind i tidsskemaet, og senere er den hørt op. For et par år siden så jeg mælkemanden igen. Han lignede sig selv. Barndommen er en evighed, men den varer ikke ret længe.

Det forbavser endnu ingen at høre, at mælkemanden havde en hest. Måske heller ikke, at der færdedes mange store dyr i den lille købstad Varde. Man veg respektfuldt uden om de store ventende heste i rendestenen. Svære forspand halede støbegods af besynderlige former fra stålværket forbi kirken til jernbanen. Det forekom som en uafbrudt kortege, der allerede da havde noget dinosaurus-agtigt over sig, den var større og stærkere end bilerne, som alligevel måtte være de stærkeste. Midt i byen, under kirketårnet, lå en gård, hvorfra hver morgen og aften en drift køer rejste en støvsky på vej til og fra et ukendt mål uden for byens volde, ja undskyld, voldene var kun navne, men køerne var rigtige nok, selv om de syntes at høre en tid til, da voldene også var det. Vi kiggede på den vuggende karavane og fandt den helt forældet. Mine første legekammerater var karetmagerens børn, og hans værksted i nabohuset med eger og hjul var mit første indtryk af skabende virksomhed. Det var mig bevidst, at hans lige fik jeg ikke mere at se, det var forbi, alt det gamle. Det er påfaldende, at vi i tyverne indsugede denne stemning af en verden i opbrud. De voksne sad med hovederne inde i krystalapparaterne. De hårde lyde bebudede en ny tid. Føler alle generationer det sådan? Når alt kommer til alt, var radioen vel også et større spring, end fjernsynet er.

Den lille købstad havde besynderlig nok en skole med 1000 børn. Til gengæld var der kun den samme. Grunden var sikkert, at det var dyrere at bygge en ny end at lade den gamle udvide sig ved knopskydning til et monstrum. De 1000 børn gjorde altid det samme samtidig. Om foråret, når solen begyndte at varme, skinne havde den som sagt gjort hele tiden, tog alle børnene marmorkugler med. De 500 stillede sig op i række ud og ind langs bygninger og stakitter på skolens grund, skrævende over skotøjsæsker med hul i og et tal skrevet på. Jo mindre hul des større tal. De andre 500 gik rundt og kastede kugler mod hullerne. Lykkedes det, var gevinsten så mange kugler, som tallet angav. Blev man træt af at stå og skræve, tog man sin æske under armen og gik ud for at prøve lykken selv. Der var straks en af de kastende, som indtog den forladte plads. Når det ringede ud, stillede mange sig endog op langs de mest befærdede skoleveje og fik også nogen søgning. Når man kom hjem, tilså man sin skat, den store pose med hovedlageret, talte op, ærgrede sig over tab eller frydede sig ved gevinst. Det varede nogle dage, måske uger, så kom noget andet op. Denne masseforetagsomhed havde noget berusende.

Da jeg kom i skole, blev min barndom meget befolket. Hver dag aftalte klassens drenge, hvor vi skulle lege. Ofte foregik det i præstegårdens have og i dens vidtstrakte tomme udhuse, stald, hønsehus, huggehus og garage. Foran nordgavlen spillede vi af og til fodbold. Engang gik bolden gennem vinduet til spisekammeret, klir-klir. Ikke et ord eller udråb, blot et sug, og de var væk; adlydende en selvlært refleks bragte de sig i sikkerhed. Så lidt trofasthed er der i verden, var min sørgmodige tanke, og der er ikke engang noget at være bange for. Men det kunne de jo ikke vide. De var ikke efternølere.

Dette mønster for eftermiddage havde en variant, fødselsdagene hos hinanden. Pænt tøj på, en gave med til 1 kr., chokolade og lagkage, og så ud at lege. Det formede sig en smule anderledes, lidt mere arrangeret, fødselaren, et morsomt nyt ord, nød et særligt hensyn, og legen foregik ofte i fremmed terræn. Engang sprængte vi, i flugt for det andet parti, ned ad en jernbaneskråning. Ved foden standsede de forreste tvivlrådige ved bredden af en grøft. Fra højden lidt bag ved med godt overblik studsede jeg. Så bred var grøften ikke. Jamen tør de ikke, så tør jeg. Et mægtigt afsæt bragte mig i svæven længe, læn-

ge, rekognoscerende for landing. Erindringen er glasklar. Deres tomme blikke måtte udtrykke anerkendelse, i det mindste. De var åbenbart blevet bange uden grund, heldigvis, for bred var den altså ikke. Tværtimod. Og så pludselig: Forrædderi! De véd noget! Grøften er der ikke noget med. Er det en gal mands mark, er der hunde, tyre, stokke- eller uniformsbærende mænd? Intet at se, et stik af angst for det ukendte. Nu landingen. Svup, det pæne tøj sank i til ærmegabene, da græstuen gav efter, sort vand skvulpede på den hvide krave, fedt mudder krøb ind i bukser og sko. Det var besværligt at komme op. Situationen var ikke ganske utilfredsstillende. Man var dog den, der havde prøvet, om det kunne bære. En god tanke, når man nu er plumpet i.

En rigtig gammeldags præstegård er et dejligt sted. De mange store stuer, hvis man ellers må komme i dem. Vi havde en pæn stue, ironisk nok kaldet Dagligstuen, hvor vi simpelthen ikke måtte gå ind. Det bedste var de mange uregelmæssigheder, dybe nicher, lange gange, under trapperne skabe og små kamre, de tomme gæsteværelser, for ikke at tale om de uendelige lofter. Vi havde den fornemmelse, at vi kun så hinanden ved måltiderne. Far havde to stuer, studereværelset og bogstuen. Der måtte vi ikke gå ind uden at banke på, og det var ret højtideligt at gøre det. Derfor var det festligt at samles til måltiderne. De var mange. Morgenkaffe, formiddagskaffe, middag, eftermiddagskaffe, aftensmad, aftenkaffe. Hele byen duftede altid af kaffe. Nutidens kontor-kaffedrikkeri er vand mod dengang. Den varme middagsmad kl. 12 gjaldt alle, også skolebørn. Det ringede ud kl. 12 og alle 1000 børn for hjem. Kl. 1.15 ringede det ind igen, så selv fjerntboende kunne nå det. Alle måltiderne blev indtaget ved det store runde bord med plads til otte, med hvid dug og vandkaraffel, hvide servietter, hvidt porcelæn og ung pige klædt i hvidt. Når jeg tænker efter, var maden også fortrinsvis hvid. Det var helt klart, at vi boede over og levede under vor stand, som man sagde, embedsmænd bør. Der var til stadighed børn i pleje fra fars gamle valgmenighed i Oksbøl. De kunne ikke nå til Varde eller Esbjerg og hjem samme dag. Og vi havde altid logerende, navnlig husker jeg en lang, elskelig manufakturkommis og en kontordame fra stålværket, som vist har boet omtrent lige så længe i præstegården som jeg. Alle havde noget

Allerede som 3-årig søgte jeg læ under den bredskyggede »grundtvigianerhat«, som min far gerne bar. Bemærk hans store sorte sløjfe. Efter krigen kunne de ikke skaffes mere, men blev erstattet af moderne slips.

nær familiær stilling. Alligevel var det som en koloni, der var flyttet ind i en alt for stor, forladt skal, sådan stod præstegården om os, vi kunne ikke fylde den ud.

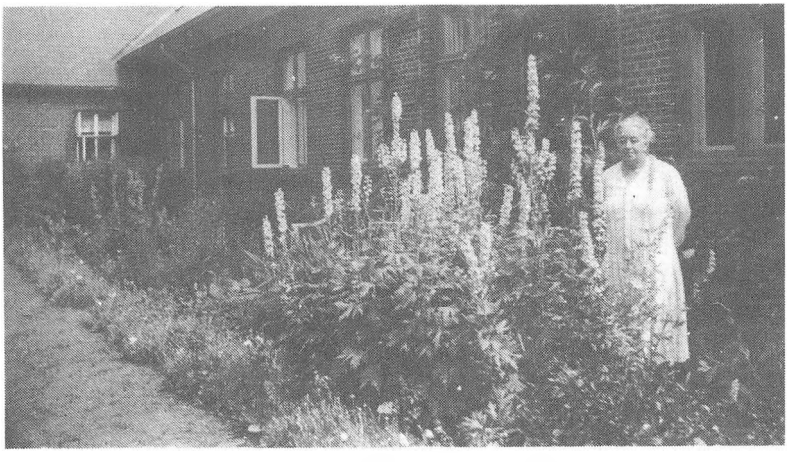
De store krigsvintre vendte op og ned på alting. Centralfyret blev ikke brugt, en kamin blev opsat i spisestuen. Her foregik alt. Far fik et bord ind i stuens ene ende til kirkebøger og papirer. Mor sad i et hjørne og stoppede strømper, at forstå bogstaveligt, det gjorde hun altid. I et andet hjørne sad den unge pige med et lignende arbejde eller læste. En logerende var der også plads til, i hvert fald til aftenkaffe. Omkring det runde bord sad tre eller fire skolebørn og læste lektier. Brændselet, koks, briketter, tørv, var et dobbelt problem. Et par år efter krigen fik far sin livsforsikring udbetalt. Den blev slugt af krigens brændselsregning. Og så havde vi oven i købet fabrikeret tonsvis af avisbriketter i badekarret. Aviserne blev blødt op og knuget sammen til små passende blokke. Vandet frøs i hanerne. Hanen i bryggerset måtte vi ikke lukke. Alligevel frøs også den til, og i uger måtte alt vand hentes på skolen på den anden side af vejen. Der skal mange spande til en storvask i gruekedel.

En af vintrene sov vi tre drenge sammen i pigekammeret. Tidernes ugunst havde forjaget den rette beboer. Mor havde den ubrydelige regel, at man skulle sove for åbent vindue. Så måtte hun pålægge os ikke at slå i dynen om morgenen. Vores ånde skabte omkring munden en lille isplade, som knækkede stoffet. Jeg lå ved væggen. Om morgenen bankede jeg på den, så faldt en lignende isflage på gulvet og vækkede de andre. Vi vaskede gulv i lyntempo med skoldhedt vand. Bagefter fejede vi isflagerne sammen.

Oprykningen til gymnasiet var et vendepunkt. Skoleåret i Varde sluttede i marts, gymnasiet begyndte efter sommerferien. Da far og jeg sad i kontoret for at ansøge om optagelse, forlangte rektor, at jeg skulle gå i realklassen de tre måneder. Spørgsmålet kom helt bag på mig, formentlig også på far. Til min uhyre lettelse og store overraskelse afviste far pure forslaget. Der kom øjeblikkes pinlig tavshed. Det gik, da far lovede at læse med mig for at holde mig beskæftiget med boglige sysler. Vi læste Oehlenschläger. Den gamle ærkegrundtvigianer mente trods alt, at han var den vigtigste. Det har jeg aldrig rigtig glemt. I Varde skole havde man ikke latin. Det måtte jeg også

læse med far. Siden da står Mikkelsen mit hjerte nær. Hver gang vi skulle læse, gik jeg hen og bankede på døren. Det morer mig at mindes de få regler, som blev overholdt med strenghed. Det karakteristiske, i datiden næsten originale ved mine forældre og vort hjem var åbenheden og fraværet af al formalisme og autoritetshåndhævelse. Min mor havde som ung lært om fri opdragelse. Så det er en gammel historie.

Gymnasiet lå i Esbjerg. I tre år var vi togbørn, som det hed, en stor flok i et særligt fællesskab. To gange havde vi isvinter. Man skulle have set os på Varde station kl. 7 om morgenen i 20° frost med ørevarmere, et halstørklæde om hovedet og skindhue over, et halstørklæde om halsen og iført aflagte frakker og upasselige stortrøjer. Der var altid uro om toggangen. Vi kom til at elske jernbanemændene, som vi snød, drillede og plagede med spørgsmål. Deres miner var noget barske. Det havde vores forståelse og sympati. Deres omhu for os, at vi alle kom med og af igen, var urokkelig. Når det overhovedet lod sig gennemføre uden alvorlige vanskeligheder, skyldtes det, at tyskerne byggede Vestvolden. Togene skulle frem, og i perioder blev vi befordret med tomme arbejdertog af ældgamle vogne. Med toget til Esbjerg kørte vi ud af barndommen.

Min mor i præstegårdens have i 1937.

SITUATION

AF JOHS. KRISTIANSEN

Det er længe, længe siden. —

En af de sidste dage i oktober havde han kørt roer i dynge. Efter aftensmaden kom han ind i køkkenet, omklædt. Faderen sad for enden af det lange bord med avisen, og moderen vaskede op.

»Jeg går hen og siger farvel til lærer Christensen,« sagde han.

Faderen så op. »Ja, det var en god ide,« svarede han, »han har været dig en god lærer. Men du skal da lige først se her.«

Hvad var dog det? Han stirrede på avisen, som om han ikke ville tro sine egne øjne. Men det var virkeligt sandt. Så havde bladet alligevel taget de vers, han havde sendt redaktionen for længe siden: »Aften over heden«. Hans navn stod under. Og de var ikke optaget på børnesiden. Det havde der heller ikke været noget ved. Nej, hans digt var beregnet for voksne. Det svimlede for ham. Han kunne altså skrive noget, som var værdig til at komme på tryk. Han blev grebet af en stor lykkefølelse. De var noget værd, de vers, han gik og satte sammen under arbejdet! Og han, som troede, at de forlængst var havnet i papirkurven!

Moderen kom hen og så med. »Det er kønt,« sagde hun, »klip det hellere ud med det samme, for du vil vel gemme det.«

Med stor forsigtighed håndterede han saksen omkring de dyrebare linier. Han følte sig overvældet og tænkte på alle de små digte, han havde skrevet ind i stilehæftet om aftenen oppe på sit kammer. Han ville skrive mere, måske blive rigtig digter engang, udgive en bog. Det måtte være den helt store lykke.

Da han noget senere gik ud i den mørke, stjerneløse aften på vej til skolen, var han jublende glad, havde næsten glemt, at han om få dage skulle forlade hjemmet for at tage fat på et arbejde, han ikke brød sig om. — Han havde ellers i de foregående dage været stærkt nedtrykt ved tanken om sin fremtid. For hvad skulle det blive til med ham? Hvordan skulle han komme i gang med det, han længtes efter? Der var ingen udveje at se. Måske lykkedes det slet ikke. Men det skulle det — skulle —

Han ville tale med sin barndomslærer om det. Han vidste bare ikke, hvad han skulle sige, for der var faktisk ikke noget at sige. Om nogle få dage ville han være i sin nye plads på en gård, og så var det bare om at fylde pladsen ud. Mon han kunne det? Han følte sig ikke særlig kompetent til det, for det var jo rigtigt, hvad man sagde til ham, at han gik og drømte i stedet for at sætte sig ind i arbejdet. »Du bliver aldrig en dygtig landmand.« Nej, det var sikkert. De havde ret. Men det ville han heller ikke være. Han ville til at læse, om der så skulle gå aldrig så mange år, inden han fik begyndt. — Men foreløbig kunne det ikke lade sig gøre. Han måtte først skaffe penge, være sparsommelig, vise, at han havde noget selv. Måske kunne han ved kautionisters hjælp låne resten til en uddannelse. Men der var lange udsigter med det.

Lærer Christensen modtog ham i sit kontor. »Nå, er det dig,« sagde han, »kom inden for. Jeg ser, at det er digteren, der kommer, debutanten, for det er vel dig, der har skrevet de kønne vers i avisen?«

Han følte sig benovet. — Ja, det var det da.

»Dem kan du skam godt være bekendt. Du har måske flere af samme slags?«

Han havde altid holdt meget af sin lærer. I det sidste halve år af sin skolegang havde han fået ekstra undervisning i matematik sammen med to andre elever. De fik det som en forberedelse til realeksamen, men han havde taget det med for sin fornøjelse.

»Du skulle jo have været med de to,« havde læreren en dag sagt til ham, og derved havde han rørt ved et smertende sår i hans sind. Det var jo netop det, han så gerne havde villet.

»Men der bliver nok en vej for dig også,« trøstede læreren ham lidt senere.

Nu sad han så her og søgte at komme i gang med sit egentlige ærinde. — Det gik lettere, end han havde troet, for læreren tog selv fat på problemerne.

»Det er slet ikke en dårlig vej, du kommer til at gå, selv om du er ked af det,« sagde han. »Det er ikke den slagne landevej, men det er tit, at de når længst, som til at begynde med må gå ad veje, de ikke vil.«

Og så fortalte læreren om, hvordan han selv havde måttet arbejde sig frem. Han havde arbejdet i tørvemoser om sommeren, tjent på herregårde, været i et banearbejdersjak osv. og var blevet 25 år, før han kunne begynde sin uddannelse.

»Det var en hård tid for den, der brændende længtes efter at komme til at studere,« sluttede han, »men det gav menneskekundskab, og det er værdifuldt.« — Lidt efter tilføjede han: »Du slipper nok billigere. Jeg tror, at du vil nå igennem, for du er stædig, og evnerne har du.«

Han følte sig oplivet, fordi læreren troede på hans fremtid. Da han gik hjemad denne mørke oktoberaften, tænkte han på barndommen, der nu var afsluttet, og hjemmet, han skulle forlade om få dage. Kampår lå foran ham. Han måtte igennem dem. Han ville holde målet fast, ikke tabe modet, ikke lade tilfældigheder drive ham, hvorhen de ville. Han ville sejre over besværlighederne.

Og en gang imellem ville han sende et lille digt til avisen, se det optaget, glæde sig over det.

Da han kom op på sit kammer, tog han sit første trykte digt frem, tre vers så smukt anbragt i bladet. Han begyndte at læse det:

»Det er aften over heden,
tusind stjerner bliver tændt
fjernt fra mig i himmelrummet,
og den travle dag er endt — —«

Mæ o mæ sjel.

»Han« kåem, som han hå føør gjoer,
o pekket o mi dør.
Hans pannd wå fuld a rynker.
De kneww nok mæ humør.

A boj ham ind. Så såå han:
Så moj dæ da ka plaww!
A swåe ham: Hør æ fowwl no,
di synger i æ haww.

Så snaket han om sorre
o søllehied, dæ skie.
A såå: Sie no deruud da,
hwo kjøn æ suel go nie.

Han såå: Åh, hwo da verden
ka trøkk o tynng wo sind!
A swåe: Hwææ daw hå skjønhied,
som vi ka lok derind.

Såen ka vi go o strides,
mæ sjæl o mæ imelld,
o ett åldti bliw jens om,
hwa dæ ska pas o gjælld.

Johs. Kristiansen.

Den gamle kirkesti.

Et stykke hengemt barndom
er gledet mig forbi,
imens jeg ene gik ad
den gamle kirkesti.

Nu er dens saga ude,
man aner knapt dens spor,
og de, som vandred' ad den,
er blevet jord i jord.

Men her har de nu gået
hen over stiens sand,
når kirkeklokken kaldte
bag hedens fjerne rand.

De kom i vadmelsklæder
med salmebog i hånd
til kirken for at hvile
og styrke sjæl og ånd.

Og siden gik de hjemad
til stråtækt hus og gård
og dagligdagens gerning,
tit under trange kår.

Ad stien har de vandret
ved vinter, vår og høst
og lyttet, indadvendte,
til sindets skjulte røst.

Nu synger vinden stille
en dæmpet melodi
om liv, som de har kendt på
den gamle kirkesti.

Johs. Kristiansen.

MOGENS FRIIS; DIGTE

Mogens Friis, født den 16. april 1926, som søn af redaktør p. Friis, Varde, tog 1944 studentereksamen fra Esbjerg Gymnasium med udmærkelse.

Fra 1943 var han aktiv i modstandsbevægelsen. Dagen før befrielsen, 3. maj 1945, faldt han i kamp mod Hipofolk i København, 19 år gammel.

De digte, vi her bringer, er hentet fra den udgave af hans efterladte digte, som Harald Herdal i 1945 redigerede.

Selv havde han næppe tænkt sig at udgive dem, højst medtaget enkelte i den samling, han med rette mente at kunne præstere engang.

De er, som Harald Herdal siger, »løfter, der ikke blev indfriede, fordi han var blandt de unge, der gav deres liv i kampen for landets frihed.«

Vi bringer dem her, fordi de, stadig med Herdals ord, »sammen med mange andre unges digte fra disse år, viser en ungdoms fornemmelser, tanker og følelser i en vanskelig tid.«

I det følgende indlæg giver Oluf Lauth, hans nære ven, baggrunden for denne ungdoms søgen, en ungdom, hvis skæbne som hos Mogens Friis kan føles tragisk, men ikke absurd og meningsløs.

VENTETID

Vente, vente, vente...

Tårne og tinder,
skydeskår og højenloftshaller,
middelalderborge,
det er min ungdoms banegårde.
Snavs og kulstøv,
beskidte, snotnæsede unger der leger,
bange ansigter stivnede i en stirren
mod noget fjernt og usikkert,
trætte, trætte kvinder,
larm, eder, tog der kommer,
damp og skrigen, trængsel
og pigebørn med frække ansigter
og en cigaret i kæften,
den evendeligt råbende avismand,
det er min ungdoms banegårde,
der hvor jeg har ventet de mange dage.

Fra en af disse banegårde husker jeg dig,
ranglet og usikker som jeg selv,
husker dit røde tørklæde
og din lille, ensomme skikkelse, som forsvandt for mig,
når toget kørte bort,
meningsløst
og uden mål.
Din smalle, bange hånd,
dine lysende øjne
og din stemmes ru hvisken
har fulgt mig på alle disse min ungdoms grå banegårde,
har fulgt mig som en søgen
i de rastløse, ventende dage,
skønt jeg ved, du ikke mere venter der.
Du har kendt min tvivl, da jeg var nøgen og svag,
du var den første,
og den mine fattige ord aldrig kunne sige det jeg ville.
Siden jeg kørte bort, utilstrækkelig, vigende, træt,
har jeg stået og ventet i de mange dage
med min kolde pibe i munden
og ryggen mod en mur,
og skønt jeg ved, du ikke mere kommer,
venter jeg endnu, tavs, mellem larm og bange mennesker.

Glemme, glemme, glemme...

Tog, mange tog, kører og kører,
og jeg har kørt med dem mellem modløse mænd.
Soldater i grimme uniformer.
I nattens piskende regn har jeg kørt,
uden at vide hvorhen.
Med mit ansigt presset mod vinduet
har jeg stirret på fygende gnister,
og når morgenens første time
lå som et famlende og underligt ventende skær i øst,
har jeg lyttet til hjulenes hamren,

monoton, uendelig og angst,
og fundet den samme drøm i mit dunkende blod,
uforløst og usigelig:
Sorte træer i horisonten
skriger mod den blå himmel,
dit bryst er stejlt af lykke
og spændt af blod,
og lyset sitrer over det lave land.
Jeg vil dø som en gnist af sol
i det lysende rum,
som en drue brister af saft,
sprænges af sin ild
og som en måges tyste, hvide vingeslag.

Briste, briste, briste...

Banegårde, tog, lys i natten
og den dumpe hamren,
meningsløs og uden mål,
hvirvle sanseløst afsted,
og jeg venter endnu,
cigaretter blir aske,
og jeg venter endnu.

Vente, vente, vente...

HJEMTUR FRA ET SOLD

Gi fanden i, at det tog kørte fra os, Ole,
ofte har vi hængt på en banegård,
og tit har vi bandet over ventetid,
hvorfor så ikke denne gyldne morgen?
Ta det roligt, Ole, se dig i spejlet
og grin kynisk af det fjæs, du ser!

Ser jeg ligedan ud, da skån mig for spejlet,
for vel har vi ikke sovet i nat,
men jeg vil dog nødig føle nogen moralsk forpligtelse
til at anbringe mit hoved under en vandhane!

Smid kufferten op i nettet!
Nuvel, den er tung af tomme flasker,
festen er tømt, men du smiler!
Og se der, ude på perronen står den pige du elsker,
skøn i sin uopnåelighed
og med et brus af lys i håret!
Evig og forjættende med glorien om sit hoved,
den hellige jomfru som ikke kan elske,
uforanderligt elsket og tilbedt!

Og hvorfor bande over livet,
så længe det gier os sådanne syner?
Nu kører vi! Langsomt duver vi ud af stationen,
lad os smide os i solen på det falmede plys,
for jeg ryster af kulde — — —
En glødende appelsin, et orgie af farver,
sæt din hvide tand i den,
så lyset sprøjter gyldent!
Se, du står i flammer,
så kaskader af lys slynges vildt
mod den morgensprøde, emailleblå himmel!

Er festen forbi?

Vi har endnu den klare morgenluft,
solskinnet der varmer det bløde plys,
vores blide, dæmringssvøbte tale,
cigarernes røg der vugger i blå arabesker i sollyset,
mens vi duver blidt afsted,
og lyset over de lange marker — — —

Alt dette ejer vi og intet mere,
så hvorfor skulle vi ikke være lykkelige,
så længe der er lys og nogen taler?

SKYGGER

Skyer sejler over himlen,
dag veksler med nat,
og du og jeg mødes,
eller du og jeg skilles,
men stadig lyder motorlarmen,
og roserne visner.

Du og jeg under en høstlig himmel
med skyer, der gråner,
raslende løv,
og vinde, der leger i dit hår.
— Du og jeg,
jeg og du,
og de store grå fugle.

Skal de altid svæve over vores ungdom,
med larm forkynde vores angst
og altid kaste deres skygge imellem os?

FÆDRE OG SØNNER

En dag blev de blege og grå,
vore fædre, de aldrende mænd.
De sænkede blikket og så:
Deres drømme lå knuste igen.

For alting var styrtet i grus.
De var trætte og tabende mænd.
Men andre forlod deres hus
for at give sig trodsige hen.

Og ramt af undergangsgys
har de nægtet at leve som før
og rejst sig og søgt efter lys
i den nat, hvor de håbløse dør.

De stejle og stolte fandt vej,
men de mange blev lullet til ro.
De tænkte: Gevinst eller ej?
og de sjakred' om fordel og tro.

Men vi, som var drenge og små,
havde fundet det sjovt med den krig,
nu løfted' vi blikket og så:
vore fædre var levende lig,

mens andre, som ofrede alt,
som bortførte, myrdede mænd,
der tavse og frygtløse faldt,
— har givet sig frugtbare hen.

FORÅR 1944

Det brænder i åbne porer,
det synger af saft i træ'r
og bryder i våd, tung muldjord,
men kulden er stadig nær.

Vort liv blev en angstfuld venten
på fjender, som ikke kom.
De kommer. I nat? I morgen?
En dag skal en stol stå tom.

Det lyser langs vårens stier.
Men himlen er tung og grå,
og foråret er som en fremmed,
der banker forgæves på.

For livet blev kamp og venten,
men aldrig en times fred.
Vi går mod det store forår,
da verden skal gå i skred.

DEN GAMLE MANDS ORD —

»Da de fængslede os,
var der ingen, som tvivlede.
Skønt vi sad indespærret længe
— nogen i årevis —
var vi ved godt mod,
vi vidste, vi skal sejre en dag.

Vi vidste, at det må ske engang,
ligesom et ungt træ,
der skyder frem,
altid vil sejre over et gammelt,
der er gået ud,
og ligesom foråret altid må følge vint'ren,
hvor længe det end varer.«

Han tav,
og minder strømmede op i ham,
erindringer om gamle kampe,
flest nederlag, men også sejre,
om kammerater,
der var myrdede
eller bortførte til fængsler langt borte,
mænd, der havde følt den samme vished som han selv,
og som han måske aldrig mere skal se.

Der var ganske stille
i den halvmørke stue,
og et svagt smil krusede hans læber,
lyste over hans slidte ansigt.

»Vi ved ikke hvornår,
men engang må det komme,
ligesom vinden blæser,
og regnen må regne,
og kornet modnes på markerne,
— når tiden er inde.

Måske skal jeg ikke opleve det,
jeg er gammel
og skal snart dø.
Men I er unge,
og der bli'r kaldt på jeres ungdom,
for den sidste kamp er nær.

Verden er rig nok,
der er overflod til os alle.
I skal se det:
Menneskeheden befriet for sliddet,
hvis I er stærke
og ikke svigter.«

OLUF LAUTH: VENTETID

At læse Mogens Friis' digte igen er en konfrontation med egen ungdom. Jeg skal grave mig gennem adskillige arkæologiske lag for at nå ned til den provins, som er disse digtes egentlige forudsætning.

Der står ofte »vente« i denne samling vers, og det er ikke så mærkeligt, for ventetiden er altid opbruddets forudsætning. Og hvor meget ondt, der end kan siges om den lille provinsby, har den altid givet ypperlige vækstbetingelser for fantaster, fabulanter og oprørere.

Og det var nok, hvad vi på en måde var — denne lille kreds af super-individualister, som dage og nætter holdt taler for hinanden og kaldte det for samtale. Hvad der knyttede os sammen var tilsyneladende vores dybe foragt for den småborger, der bar sit kongemærke med værdighed og idelig henviste til kongens ord om ro og orden, hvor vi godt kunne have tænkt os vore fædre udrustet med en skarpere profil og mindre trællesind.

Modsætningsforholdet til forældregenerationen accentueredes sikkert af, at vi oplevede krigen og besættelsen som et konsekvent svar på vore ophavs blegsotige humanisme, der ikke ville noget som helst med deres liv endsige med de andres, men som foretrak ubemærketheden og bøjede hovedet, mens uvejret passerede.

Derfor er der også i Mogens Friis' digte en tydelig skelnen mellem dem , der vil slås mod uretten, og dem, som blot vil lade stå til, — og sympatien var udelt på de førstes side.

Men mit eget bekendtskab med Mogens blev indledt noget før. Det begyndte med skak, Armstrong og Nietzsche. Digtene var noget, der kom til.

Vi sad timer over skakbrættet, og når vi ikke orkede det længere, måtte Armstrong-pladerne holde for, selv om de fleste efterhånden var så slidte, at Armstrongs stemme lød endnu mere hæs, end den i virkeligheden var.

Hvornår og hvordan læsningen af Zarathustra begyndte, husker jeg ikke. Men det var en beruselse, og når vi mødtes, udvekslede vi skriftsteder, der klart viste, hvilke undermålere skæbnen havde placeret os iblandt.

Når man er ung, er stemningsskift ofte bratte. Og pludselig kunne vi ikke længere komme til rette med vores læremester, især ikke når han fastslog, at for den gode soldat lyder: »du skal« bedre end: »jeg vil«, og alt, hvad i har lyst til, skal i først lade jer befale af andre.

Vi havde jo værnemagtens soldater traskende i byens gader, og at blive som dem havde vi ikke lyst til. Guder havde vi helt nøgternt opgivet at blive. Langsomt orienterede vi os mod socialismen, læste Marx, Engels og Lenin, selv om deres bøger var vanskelige at få fat i.

Men egentlig tror jeg ikke, at vi for alvor var ideologi-bevidste. Mogens' digte kunne tyde på det. For de er udtryk for en social indignation og en tro på tusindårdsrigets komme — i al verdslighed.

For øvrigt turde vi ikke længere, da det hele strammede til, beholde vores beskedne socialistiske bibliotek. Det blev gravet ned i sognepræstens have. Senere har jeg måttet smile over den aktion. For blandt disse bøger var Fremads mere end kastrerede udgave af Kapitalen.

Engang var det en fastslået kendsgerning, at alle unge skrev digte. Det har nok altid været en sandhed med modifikationer. Ellers havde lyrik sikkert flere læsere, end tilfældet er. Men Mogens skrev digte — ikke som en udløsning af pubertetsproblemer, men meget bevidst.

I disse digte indgik hele hans univers. Det, han levede midt i, det, han oplevede, var råmaterialet. Hvordan digtene blev til, ved jeg ikke, men jævnligt kom han med nogle flagrende ark, som han varsomt glattede ud med nervøse fingerbevægelser.

Den, som kendte Mogens' stemmeføring under en debat, hvor den kunne være bidsk, skinger og spottende, måtte studse ved den forvandling, der skete, når han læste vers. Stemmen blev blid og blød, og fraseringen var altid den rigtige.

Piger var ofte tændsatsen, når digtene blev til. Når han med sit skæve, undskyldende smil rapporterede om en ny forelskelse, var det usvigeligt sikkert, at den ville blive fulgt op af en syndflod af digte, og ikke sjældent kom digtene først, når forholdet var begyndt at krakelere.

Så mange år efter at skulle skrive om disse vers er vanskeligt, næsten umuligt. Hvad jeg har beskrevet er da også kun digtenes kulisser. Jeg har prøvet at læse med mine 1978-øjne, og da virker de naive og

troskyldige. Men det skyldes alene distancen, årene, som har galvaniseret mit sind. Halvtredsernes nedkølede tilværelse, de overophedede tressere og halvfjerdsernes nye kulde kan man ikke have gennemlevet med umiddelbarheden i behold.

Og alligevel fornemmer jeg et slægtskab mellem disse digte og det ungdomsoprør, som ynkeligt led nederlag i kampen mod en konfektionssyet livsforståelse, når det i digtet »Forår 1944« hedder:

For livet blev kamp og venten,
men aldrig en times fred.
Vi går mod det store forår,
hvor verden skal gå i skred.

EN PLANTAGEHISTORIE

AF PENS. FØRSTELÆRER JØRGEN BRUUN, SIG

I sidste halvdel af forrige århundrede havde plantningssagen stor fremgang mange steder i Jylland. Overalt i sognene gik initiativrige mennesker i gang med at starte plantningsselskaber, hvorefter man købte jord, der kunne egne sig til tilplantning. De fleste steder her i Vestjylland lå der stor hede- og sandflugtsarealer og magre og lidet givtige jorder hen til liden eller ingen nytte. Ofte skænkedes sådan jord til plantningsselskaberne — somme tider mod, at giveren fik en eller flere lodder (aktier) i den planlagte plantage.

I Sønder Farup i Vester Vedsted sogn var der også mænd, der gik i gang med plantningssagen. I 1881 blev Sønder Farup Plantningsselskab dannet som det første. Det blev stiftet den 20. november 1881, og det areal, man påtænkte at lade tilplante, var »begrænset i Syd og Nord af to Byveje og i Øst af Ribe Tønder Landevej ved ½ Milepælen.« Landevejen kaldte vi i min barndom altid »æ skæsé« (navnet kommer af det franske chaussé = brolagt vej). De to byveje havde navnene »Tørrevej« og »Inderhievej«. Arealet lå hen som hede og simpel agerjord. Prisen for jorden var 25 kr. pr. td. land hede og 50 kr. pr. td. land agermark. Der var ialt ca. 30 tdr. land, og sælgerne fik aktier i plantagen for hele købesummen. Aktierne fik en pålydende værdi af 50 kr., og der blev udstedt halve aktier, — pengene var små den gang. Morsomt nok kom aktierne i den næste og større plantage på byjorden — Sønder Farup Bjergeplantage — til at lyde på 1 tønde land pr. stk. Denne plantage blev på 115 tdr. land, og den stiftedes 1890. Allerede på dette tidspunkt var træerne i den førstnævnte plantage vokset godt til, og i sidste halvdel af 90'erne var de blevet så store, at stedet af egnens beboere kaldtes »æ skov«. Det er en tildragelse, der fandt sted i og ved denne lille plantage o. 1897, jeg her vil fortælle om.

Nogle få hundrede meter syd for Sønder Farup Plantage boede på denne tid et ægtepar, Andrea og Hans Jørgen. De havde en lille gård, som de drev ved egen hjælp. De havde også en lille pige, Else, som allerede som 5-årig havde begyndt sin skolegang i den nærliggende

skole i Egebæk. En sommerdag kommer hun glædestrålende hjem og fortalte, at de mindre skolebørn næste dag skulle på skovtur i »æ skov«. Hun skulle jo da helst have et stykke kage og en flaske saftevand med, så det var en stuerhied uden lige. Men turen blev ikke nogen succes. Børnene var sammen med deres lærer gået til plantagen, og så skulle de i gang med at lege »Røvere og Soldater«. Men da de var godt i gang, og Else sammen med en skolekammerat havde fundet et særlig godt gemmested, blev de overfaldet af to rigtige røvere, der havde truet dem med pistoler. Den dejlige skovtur gik i opløsning, og grædende kom Else hjem og fortalte sine forældre om sin oplevelse.

Nu er at fortælle, at der en tid havde verseret rygter om, at noget var galt der på egnen. På flere gårde i Sønder Farup havde man lagt mærke til, at der var gået svind i spisekamrenes madvarer, og der var da blevet snakket om, at tyveknægte havde været på spil. En gårdmand skulle en dag ud på heden efter et læs lyngtørv, og da han kom kørende ad æ Tørrevej, havde han hørt skud. Han havde da også ment at høre kugler pibe forbi sine ører. Endelig kunne Nis Vejmand, der boede nabo til Hans Jørgen, fortælle, at han samme dags formiddag, som føromtalte skovtur havde fundet sted om eftermiddagen, havde været beskæftiget med sit vejarbejde på »æ skæsé«. Han var da blevet antastet af to unge mænd, der var bevæbnet med pistoler. De havde forlangt penge og havde truet med pistolerne. Nis Vejmand havde fortalt Hans Jørgen, hvad der så var passeret: »æ såe te dem, te di sku sie å komm væk, men da æ så vild gi dem jen a æ skowl, så skøe di nie i æ skæsé, så æ kuller å æ stien pew om mi ører. Så tøt æ, de wår ves best å reterer (retirere), å så ræend æ hjem å tow mi unden!«

Da nu Else kom med sin beretning, mente Hans Jørgen, at der måtte gøres noget, og han valgte at tage sagen i sin egen hånd. Han begav sig omgående til plantagen. Som jæger kendte han den ud og ind, og hurtigt opsøgte han de tætteste tykninger for om muligt at opspore »røverne«. Det varede ikke længe, før han fandt en lille grenhytte, hvor man kunne se, der havde boet mennesker. Der var lejer af lyngris, og der lå også nogle ralter tøj, der åbenbart havde været brugt som hylsklæder om natten. Der lå en del madrester og

adskilligt, der ganske klart var tyvekoster. Se, det var nu godt, men hvor var beboerne — »røverne«? Hans Jørgen gik rundt i plantagen et stykke tid for om muligt at finde dem. Men turen gav intet resultat. Til sidst kom han hen til skovbrynet mod nord ud mod Inderhievej. På modsat side af vejen lå en stor græsfenne, som vi benævnede som Godtfredsens Fenne. I den var der mod vest en lille mose med vandhuller. Her havde Hans Jørgen ofte skudt ænder på aftentræk, så han kendte mosen godt. I fennens østlige del var opført et træskur, hvor æ kre kunne søge læ for sol og regn. Her opdagede Hans Jørgen et menneskeansigt, der tittede frem. »Ha, ha,« tænkte han, »der har vi fyrene;« Hurtigt tog han sin beslutning. Skjult bag træerne satte han sine træsko, afførte sig sine strømper og smøgede bukserne op til knæene. Så var han rede til at stikke i rend, om det blev nødvendigt. Så trådte han ud på vejen, og straks forsvandt ansigtet ved skuret. Han skrævede over hegnstråden, der omgav fennen, og så tog han retning efter Ribe Domkirke. Derved ville han give udseende af, at han ville passere skuret et stykke øst for det. Da han var lige ud for skuret, drejede han deroverad, men da han nærmede sig, sprang to unge mænd frem og satte i løb vestpå. Hans Jørgen råbte til dem, at de skulle standse, men de løb blot videre. Nu var Hans Jørgen en god løber, og han halede snart ind på de flygtende. De begyndte at skyde bagud, men Hans Jørgen lod sig ikke anfægte. Når han senere fortalte om begivenheden, sagde han gerne: »Æ tænt, det sku da væer en mirakkel, om di sku træf mæ, næe di et' engång ku kom te å sigt.« Han nåede dem ved mosen, og her for de to ud i vandet. Der var nu ikke dybere, end de nok kunne bunde, men de stod da i vand til livet, som man siger. Hans Jørgen kommanderede dem i land. Men nu hævede den ene sin pistol og skød ned i vandet, hvorpå han skreg op om, at han havde skudt sig selv. »Do ær ves et' så ring'!« sagde Hans Jørgen, og så sprang han ud til de to fyre og tog pistolerne fra dem. Skuddet? Ja, det var bare gået i vandet. Derpå halede han dem i land, tog dem i kraven og trak dem op til en nærliggende ejendom. Her fik han dem ved ejerens hjælp puttet ned i et kælderrum, og så anbragte han sig selv på en stol foran kælderdøren. Der gik så bud til Ribe politi, og de to blev sat under lås og slå i Ribe Arrest. Det viste sig, at de var flygtet fra et fængsel eller en opdragelsesanstalt et sted

på Fyn. Husker jeg ret, var de begge sekstenårige. Pistolerne havde de stjålet i Odense, og når de havde fundet frem til den lille plantage i det sydvestjyske, hang det sammen med, at den ene tidligere en overgang havde haft plads på en gård i Sønder Farup. Derved havde han fået lokalkendskab.

Hans Jørgen kunne senere i livet godt lide at fortælle denne historie, og han sluttede gerne med: Æ ærger mæ no lit øwer, te æ ett' behåldt den jenn a æ pistoeler, for den haj da gien en fåbier.«

— — —

P. s.: Hans Jørgen og Andrea var mine forældre.

MIN SPÆNDENDE KAMP FOR AT NÅ MÅLET

AF LÆRER GUDRUN MØLLER, GRIMSTRUP

Den 1. maj 1929 var en stor dag i mit liv, en dag som jeg i lang tid havde set hen til med den allerstørste forventning og glæde, og jeg blev ikke skuffet. I mange dage havde vi gjort forberedelser til den store begivenhed. De ny træsko var pudsede, min vinterkjole var strøget op, og et fint nyt rødprikket forklæde var syet til dagen, desuden havde mor tilladt sig den luksus at købe to røde sløjfer til mine strittende fletninger. Foruden forklædet havde mor syet en solid skoletaske. Den var af gråt stof, men for at pynte havde mor broderet et stort rødt G på tasken. Inde i den lå griffelkassen med to grifler, som min store søster havde spidset på trappestenen. Hun havde også fundet en kamferdråbeflaske, vasket den godt, viklet den om med en blåprikket flonelsklud og fyldt den med rent vand. Hun forklarede mig, hvordan jeg altid skulle huske at sætte proppen godt i, så jeg ikke spildte vand på min nye A. B. C. bog. Både vand og klud skulle bruges til taskens vigtigste indhold: Tavlen. Tavlen var ganske vist brugt før; men den var skuret i sæbevand, havde ligget og tørret i solen og nu lyste rammen så hvid og ren, at man skulle tro, tavlen var helt ny. Jo, alt var velforberedt til denne vigtige dag — min første skoledag.

Mor fulgte mig i skole, og skønt hun tre gange før havde fulgt børn i skole, forstod hun min glæde og lod mig juble; men mine store brødre, som allerede alt for godt kendte skolens dagligliv, var nærmest flove over min åbenlyse begejstring.

Frk. Brun tog godt imod os. Med en sirlig håndskrift blev alle vi 30 nybegyndere skrevet ind i en brunspættet protokol. Vi skulle selv sige vores navn, og da det blev min tur, afleverede jeg følgende remse: »Jeg hedder Gudrun Nielsen, jeg er 6 år, det er min fødselsdag den 24. maj, og jeg skal være lærerinde, når jeg bliver stor!« Frk. Brun smilede et lille skævt smil og sagde: »Ja, ja, lad os nu se!« Jeg var så opstemt, at jeg ikke rigtigt kunne lide hendes bemærkning, og jeg tænkte dengang som så mange gange siden: Intet i verden skal rokke

mig fra min beslutning! Jeg opdagede dog snart, at det koster både kamp, flid, tålmodighed og penge, før man når det store mål.

Efter fem dejlige år i folkeskolen kom jeg på realskole. Her følte jeg mig i begyndelsen meget lille, naiv og uerfaren. Jeg forstod ikke byboernes nyancerede sprog, og jeg forstod ikke, at mine nye kammerater hele tiden protesterede og var negative. Jeg var vant til at være positiv og imødekommende, og jeg kunne ikke rigtigt lide den måde, eleverne talte til hinanden og til lærerne på. Nå, det lærte jeg efterhånden, og i hvert fald var jeg jublende lykkelig den dag, jeg fik min præliminæreksamen, som det hed dengang. Det var ikke almindeligt dengang med de store eksamensfester, men mor gav mig 5 kr. og sagde: »Køb dig en smuk vase til minde om din eksamenskamp.«

Efterhånden blev jeg mere moden og skulle nu selv finde ud af, hvor jeg skulle fortsætte min skolegang. Da jeg begyndte på realskolen havde min far fulgt mig, og det var jeg glad for; men jeg gjorde selv min entre på seminariet. Det var i eftersommeren 1939, at jeg bestilte månedskort til Ribetoget, og nu fulgte fire spændende år. Det var dejligt at være på seminariet, vi havde gode lærere, fint kammeratskab, trygge forhold — lige til den 9. april 1940, så begyndte det at blive svært.

Jeg havde vænnet mig til at rejse med toget hver dag fra Holsted til Ribe og tilbage igen. Det tog ca. 1 time hver gang; men jeg må indrømme, at jeg nød det. Om morgenen læste jeg lektier, diskuterede lidt med kammeraterne og kom i skolestemning, og på hjemvejen rystede jeg skolestøvet af mig og fandt min jyske dialekt frem igen. Det gik fint jeg bevarede kontakten med mit barndomshjem samtidig med at jeg var på vej mod målet; men da landet blev besat af tyskerne, blev alt det trygge og gode pludseligt usikkert, mørkt og truende.

De fleste af mine rejsekammerater fik et værelse i Ribe; men jeg ville så gerne hjem hver dag, så jeg fortsatte mit rejse-studium. Jeg glemmer aldrig de kulsorte, iskolde vintermorgener, hvor jeg dels gik, dels cyklede på en elendig cykel, fra mit hjem på Særmarken til Holsted st. Det kneb tit med tiden, og flinke venner har tit samlet cyklen op, når den lå smidt tæt ved bommene, som jeg i sidste øjeblik kravlede under for at nå toget. Jeg glemmer heller ikke den trængsel, der var i toget af tyske soldater, rygsække, våde kapper og raslende

våben. Når jeg kom ude fra den frostklare luft og steg ind i den kvalme luft, blev jeg tit stemt for brystet; men kun een gang besvimede jeg. Denne ene gang glemmer jeg til gængæld aldrig. Tyskerne trak i nødbremsen, jeg vågnede ved, at toget standsede og en flok grønne soldater stod bøjet over mig. Engang imellem var der sket sabotage på banelinjen. Det resulterede i, at jeg tit nåede enten i skole eller hjem med flere timers forsinkelse. I eksamenstiden turde jeg ikke stole på togenes præcision, så da cyklede jeg de 26 km til Ribe og samme strækning tilbage igen. Her havde jeg også en uhyggelig oplevelse en morgen. Jeg skulle til eksamen i fysik kl. 8.20. Med bankende hjerte, dels af nervøsitet for fysikken, dels af angst for mørket og usikkerheden, kørte jeg hjemmefra på min elendige cykel ved 5 tiden. Da jeg var nået omtrent halvvejs blev jeg overhalet af en bil, der kørte om foran mig og standsede. Mit hjerte stod næsten stille af skræk, indtil en ældre chauffør stak hovedet ud af vinduet og spurgte, om jeg ville op at køre. Godtroende som jeg var , sagde jeg straks »ja tak!« Cyklen kom op på ladet, og jeg kom ind til chaufføren. Mine tanker gik straks til fysikken; men pludselig så jeg, at chaufføren drejede ind i skoven, låste bilen og lagde hånden på mit knæ. Rædselsslagen opdagede jeg hans hensigter. Min eksamensnervøsitet forsvandt, og mit forsvarsinstinkt vågnede. Jeg for op og var parat til både at bide og kradse. Chaufføren måtte opgive sine hensigter, han smed min stakkels cykel ned i buskene, og jeg fortsatte med rystende hænder og fødder min farefulde morgentur.

Besættelsen satte sit præg på mange ting. Det kneb med mad, med varme, med tøj og for de flestes vedkommende kneb det også at bevare modet og humøret; men både i gode og i svære tider tror jeg, at alt går lettere, når man stiler mod et mål.

Jeg stilede mod min lærereksamen, og den 10. juni 1943 blev en skøn og dejlig dato. Den dag var al besværet glemt. Glemt var, at lektierne var læst bag nedrullede mørklægningsgardiner, på Bramming banegård eller i formbrændselsopvarmede stuer, glemt var, at styrken og energien var hentet fra kaffe, der var lavet af rugkerner; sukker, mel og smør, der var købt for rationeringsmærker eller kød, der var købt i dyre domme. Glemt var, at vi kun måtte gå ud, når vi havde legitimationskort på os, og at vi var i fare alle vegne.

Den dag jeg nåede mit mål og allerede havde plads som lærerinde ved en dejlig skole, da var jeg så glad, at glæden formåede at overstige alle andre besværligheder.

At sætte et mål har den største værdi,
så vågner ens evner og energi,
at kæmpe for målet, kan ganske særligt
i ufredstider være besværligt,
men først når problemer, der om os findes,
og først når ved kamp de overvindes,
da vinder man styrke og modenhed,
og skønt er det siden at glædes ved
den trygge følelse, man altid får,
når man kæmper en kamp — og målet når.

Gudrun Møller

»FRØKENEN PÅ NØRHOLMS HUS« I SKOVGADE — OG NU I MINIBYEN

AF EVALD LARSEN

I foråret 1853 kom en ny mand til byen. Det var den nye herredsfoged i Skads herred, som tog bolig i Skovbogade i Varde, idet han af cancelliråd, by- og herredsskriver Jørgen Chr. Landt købte gården med brandforsikrings-nr. 126, på Skovbogades østre side, forresten der, hvor der byggedes posthus i 1934.

Herredsfogeden, Chr. Peder Theodor Rosenørn, kom altså til at bo et stykke oppe i den travle hovedgade på et lidt fornemt strøg.

Naboejendommen mod syd havde været byfogedgård siden Wedel-Heinens dage og var det indtil 1880. 1847-1854 var Olof Stephani Stephensen byfoged. I gården nord for boede i henved 30 år indtil sin død i 1851, den berømmelige distriktslæge og krigsråd Rudolph Murtfeldt. Siden blev der købmandsgård i lige så lang tid. Endnu højere oppe i gaden var der postgård fra 1846 til 1865, ejet privat af postmester Rostrup.

Endnu inden herredsfoged Rosenørn havde fået tinglæst skødet på ejendommen i december 1853, anmodede han bygningskommissionen om den 28. juli at komme til stede i sin gård for at iagtage det fornødne angående en nybygning. Her skal lige indskydes, at det af brandtaksationen 1848 fremgår, at der ud til Skovbogade var et 13 fag langt forhus, hvori en port i syd i 2 fag. Endvidere 5 fag sidehus, begge huse til beboelse. Et 8 fag tværhus til beboelse (måske tyende) og avlsbrug var som de andre bygninger af grundmur og teglhængte. Så var der »udenomsbekvemmelighed« og endelig et fritliggende havehus, 6 alen gange 3½ alen. Alt forsikret for 2890 rdl.

Rosenørn ønskede opført et 7 fag langt hus til beboelse i baggården eller haven af en længde af 15 alen og 8 alen bredt, med kælder under 3 fag til bade- og vaskehus.

I bygningskommissionens forhandlingsprotokol — i Landsarkivet i Viborg — hedder det til slut: Bygningen bliver således aldeles anordningsmæssig, og hvad angår de såkaldte russiske skorstensrør, så fandtes derimod intet at erindre, når disse opføres efter de i justitsmi-

nisteriets cirkulære af 14. august 1850 foreskrevne regler, hvilke af brandkommissionen bliver at påse. Den ovenmeldte byggeplan indstilles til stiftamtets approbation.

Stephensen. Gotfredsen. J. Cohn. I. Damsgaard.

Nybygningen er nok blevet færdig allerede i året 1853. Den lå noget gemt bort fra alfarvej, bag både forhus og tværhus, så det var ikke alle og enhver, som kunne tage huset i øjesyn, det nye hus i en noget fornem stil med smukke murbuer i gavlene og med 4 hjørneskorstene.

Hvem skulle så bo i dette baghus, som det kaldtes ved brandtaksationen i 1857? Det blev ansat til 980 rdl. mod forhusets 2090 rdl., og den hele forsikringssum blev nu 4520 rdl.

Et baderum i huset var for den tid noget helt usædvanligt!

Lad os gå lidt tilbage i tiden. — Theodor Rosenørn, født 1817 på Rindomgård ved Ringkøbing, søn af kammerherre, senere stiftamtmand i Århus. Peder Otto Rosenørn og Ingeborg Christine Wormskiold, havde år 1844 afsluttet sin juridiske uddannelse. Efter skiftende stillinger blev han en tid konstitueret amtmand på Bornholm. Derefter blev han sekretær hos indenrigsministeren, og denne stilling havde han, da han den 11. juli 1850 holdt bryllup på Nørholm med en kusine, Christine Marie Røsenørn, datter af byfoged i Varde, senere stiftamtmand i Århus, Carl Gustav Rosenørn og hustru.

1851 blev Theodor Rosenørn borgmester i Fredericia, og den 27. juli året efter fødte hustruen ham en datter, der fik det i familien gentagne gange benyttede navn: Ingeborg Kristiane Rosenørn. Få måneder efter, den 20. december 1852, døde borgmesterinden imidlertid, kun 31 år gammel, og det blev altså et meget kortvarigt ægteskab.

Embedet som herredsfoged i Skads herred var blevet ledigt, og Theodor Rosenørn, der ønskede at komme i Nørholms nærhed, søgte og fik embedet, som han tiltrådte i foråret 1853. Det lå nok i luften, at han havde sikret sig en opdragerinde til den lille, moderløse datter, en dame af fornem stand, og der kan ikke være tvivl om, at nybygningen overvejende skulle være til beboelse for disse to, en art opfostringshus.

Forholdene på Nørholm artede sig nu sådan, at Rosenørn så sig

nødsaget til at opgive herredsfogedstillingen og rejse til Nørholm for at blive administrator på godset. »Efter 5½ år i Varde flyttede min fader i 1858 om efteråret med sin lille husstand: foruden mig og min kjære opdragerinde, frøken Th. Bille, to tjenestefolk, fra Varde til Nørholm«, skrev frøken I. K. Rosenørn mange år efter.

En kopi af folketællingen 1. februar 1860 på Nørholm — indhentet fra Rigsarkivet — giver denne oplysning, at Ingeborg Kristiane Rosenørn, født i Fredericia, nu er 8 år. Hendes far Chr. Peder Theodor Rosenørn, enkemand, er 43 år, kammerjunker, bestyrer af godset, bruger af hovedgården, f. t. i København som landstingsmand. Videre nævnes Thea Cornelia Bille, 49 år, opdragerske, født i Kjøbenhavn.

— Det særdeles flinke personale på Københavns Stadsarkiv oplyser, at opdragerskens forældre var oberst Wilhelm von Bille og Petronelle Maria, født Dresler, viede 1809. Han døde i Rendsborg i august 1836, og hun døde i København 1853, samme år, som datteren kom til Varde.

1861 tiltrådte Theodor Rosenørn besiddelsen af stamhuset Nørholm, udset dertil af fasteren, Ingeborg Kristiane Rosenørn, og han antog ved den lejlighed navnet Rosenørn-Teilmann. Samme år solgte han sin gård i Skovbogade i Varde til sin slægtning og afløser i embedet (fra 1858) herredsfoged Axel Rosenørn.

På Varde museum hænger, ved trappen ned til malerisalen, et lille maleri, som angives at være fra den gamle præstegårdshave i Varde. I nyere tid er man blevet klar over, at den ansete malerinde, Marie Luplau, under arbejdet med maleriet har haft sit stade i haven øst for det af Theodor Rosenørn opførte hus med ryggen mod Arnbjerg. Det er et sommerbillede fra 1878 — 100 år gammelt — og havedørene står vidåbne. Man skimter en dame inde i stuen, måske ved kaffebord. En mand, der står uden for huset, er sandsynligvis herredsfoged Axel Rosenørn, der nu havde virket i 20 år af sin mere end 30 år lange embedstid.

I Danmarks riges handelskalender 1883/84 læses under Varde: Herredsfoged A. Rosenørn, Ridder af Dannebrog, tillige skriver i Skads herred. Kontortid: Søgnedage kl. 8-12 og 2-7. Retsdag tirsdag.

Malerinden Marie Luplau (1848-1925) var datter af pastor Daniel

Luplau, sognepræst i Varde 1866-1888, og hustru Nicoline, født Monrad. Hun oprettede i 1878, sammen med veninden Emilie Mundt en meget besøgt tegne- og malerskole for kvinder på Gl. Kongevej i København.

Marie Luplau har nok været på besøg i præstegården i Varde i 1878 og er søgt ned i herredsfogedens meget store have ved foden af Arnbjerg for at male.

Forklaringen på, at præstegården skulle være ophavsstedet til det omtalte maleri, er vistnok den, at en konservator Petersen fra København, som var grosserer Stau behjælpelig med at ordne museet, før det åbnede i lejede lokaler i Storegade (nuværende nr. 64) i 1912, har vidst at Marie Luplau var præstedatter fra Varde, og troet, at hun malede det lille maleri i den hjemlige præstegårdshave.

Varde præstegård lå dengang ved torvet, hvor siden Hotel Varde blev bygget. I Varde bys historie side 234 er der et billede af præstegården efter fotografi fra 1866 på Varde Museum.

Det skal lige bemærkes, at havedøren i gavlen, som ses på maleriet af 1878, blev tilmuret siden hen. Det fremgår af senere billeder.

Axel Rosenørns hustru, Christine, født Hjort, var en præstedatter fra Thorstrup, der som forældreløs blev optaget på Nørholm. De holdt bryllup 1859. Axel Rosenørn døde 1891 — hustruen var død 1889 — og den eneste arving, Carl Gustav Rosenørn, dengang stud. mag., solgte gården, nu mtr.-nr. 152 i Storegade, til stamhusbesidderinde, frøken Ingeborg Kristiane Rosenørn, som i 1879 havde arvet stamhuset. Frøken Rosenørn-Teilmann kom nu frem med sin kongstanke: hun ville udstykke ejendommen, således at gården med et stykke have anvendtes til børneasyl, medens hun selv beholdte ca. halvdelen af grunden som have.

Her skal ikke skrives nærnere om Varde Asylselskabs stiftelse og om alle bestemmelser for det børneasyl, beregnet på ca. 50 mindre børn af ubemidlede forældre, som virkede indtil 1912. Det kan der læses om i »Fra Ribe amt« 1978 s. 138 flg.

Punkt 6 i gavebrevet skal dog fremhæves: »Der forbeholdes mig, så længe jeg måtte ønske mig det, 2 værelser til afbenyttelse mod et særligt vederlag af 100 kr. årlig, i dette hus de 2 værelser i den sydligste gavl af forhuset, hvoraf det ene er til gaden og det andet til går-

den.« — Betegnelsen »Frøkenen på Nørholms gæstehus« må altså rettelig hæftes på forhuset og ikke på den i 1853 opførte bygning.

Det er ikke klart, hvem der boede i denne i asyltiden. Måske asylmoderen? Lige efter århundredeskiftet var det dog en vicevært.

Da børneasylet måtte nedlægges, blev »Asylgården« til »Den Rosenørnske Legatstiftelse«. Der blev i forhus med sidefløj indrettet 3 friboliger til ældre, ubemidlede enker eller ugifte døtre efter visse regler og i baghuset en fribolig til en ældre mandsperson — gift eller ugift — mod, at han påtager sig renholdelse af gade, gårdsplads, retirade osv samt renholdelse af gangene i haven.

— I 1933 henvendte Generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet sig til legatbestyrelsen om køb af ejendommen matr.-nr. 152 b for en pris af 22.000 kr., og bestyrelsen modtog tilbuddet. Frøken Rosenørn-Teilmanns store, parklignende have, matr.-nr. 152 a, var efter hendes død i 1929 overtaget af baron F. M. Rosenørn-Lehn. Også denne have købte Generaldirektoratet i maj 1933. Samtlige bygninger blev nedrevet og gav plads for posthuset, som blev indviet 1. oktober 1934.

Borgmester Niels Jensen udtalte da, at det var ham en glæde, at det lykkedes postmester Christensen og ham at finde denne plads og at få købet af Legatstiftelsen accepteret. Siden herredsfoged Rosenørns dage var der jo tradition for, at dette sted var der embedsbolig.

I 1949 købte Varde kommune den omtalte have samt et stykke af posthusgrunden, matr.-nr. 152 c, af generaldirektoratet, og på disse arealer anlagdes pakeringspladserne mellem posthuset og Arnbjerg.

Fredag den 28. april i år tilførtes der Minibyen i Arnbjerg 3 nye huse, deriblandt en model af det af herredsfoged Theodor Rosenørn i 1853 opførte hus i baggården, i aviserne omtalt som et gæstehus.

Minibyens meget flittige bygherre, murermester Leon Mathiesen, havde stået for opførelsen efter efter tegninger af arkitekt Henning Pedersen, udarbejdet på grundlag af gamle fotografier, ligesom Marie Luplaus maleri fra 1878, nok også havde spillet en stor rolle.

— Huset øster i gården, Storegade nr. 18, stod der altså i 80 år. Når det i folkemunde i mange år kaldtes »Frøkenen på Nørholms hus«, var det nok i mindet om, at Ingeborg Kristiane Rosenørn i 5½ år havde sit hjem der. I Axel Rosenørns tid gik det vel an at betegne

det som et havehus, men i asylets senere år og i legatstiftelsens 21 år lange periode var det simpelthen viceværtens fribolig.

Vicevært i en længere årrække var fhv. brøndgraver og retsvidne Mads Jørgensen, der boede der med sin hustru. Det var fhv. turistchef Kreilgaards morforældre, og Kreilgaard fortæller gerne om liv og leg i gård og have i drengeårene.

År 1924 blev fhv. landmand J. Chr. Christensen, Mads Jørgensens afløser som »gårdmand«.

— Ved ejendomsvurdering 1904 var Asylgårdens areal 6390 kvadratalen, og heraf var bebygget 875 kvadratalen.

Det forlyder, at mini-bygmestrene vil gå i gang med opførelsen af de resterende bygninger af Asylgården, et stort og spændende arbejde, som vi måske ser resultatet af til næste år.

FRA DANMARK TIL CANADA

AF TED KROGH, CANADA

Første gang jeg besøgte Varde var som 12 årig, da jeg fik lov til at komme til Varde marked med far. Vi tog fra Fanø med første båd, med en ko som skulle sælges.

Da vi kom ud på landevejen, sagde far, at hvis jeg så noget der lignede et gråt strømpebånd, skulle jeg ikke undersøge det nærmere, for det kunne være en hugorm som var giftig, hvis den fik lejlighed til at bide en. På Fanø var der hverken hugorme eller rotter dengang. Det tog os hele dagen at gå til Varde, og kroen var så overfyldt, så vi sov i en vogn ude i gården.

Næste dag var det markedsdag, og det var sent om eftermiddagen før vi fik koen solgt for 65 kr., det var ikke meget, men koen var gammel. Den næste nat sov vi på en bænk ude i anlægget, måske kunne vi have fået et værelse, men der skulle jo spares, og vejret var varmt. Efter vi havde fået noget at spise, spadserede vi mod Roust mølle og kro. Så snart vi havde hvilet os lidt, satte vi af mod Gunderup i Årre sogn, hvor min storebror tjente. Der fik vi noget at spise, og en seng at sove i. Den næste morgen måtte vi tidligt op, så vi kunne køre med mælkemanden et stykke af vejen, som gik forbi Korskroen, hvor vi fik en forfriskning, før vi begav os på den sidste strækning til Esbjerg.

Senere, efter at jeg var konfirmeret, har jeg arbejdet fra Skads til Helle i Fåborg. Engang skulle jeg tage tyren på græs, og jeg syntes der var noget dejligt saftigt græs under tøjsnoren, men da det var vaskedag og pigerne skulle hænge tøj ud, fik jeg ordrer på at flytte tyren, og jeg var meget omhyggelig med at måle tøjret, så den ikke nå vasketøjet, men jeg havde ikke regnet med at den kunne dreje bagdelen om og slå med halen på tøjet. Sikken en ballade jeg havde med kvindfolket den dag.

En anden dag blev jeg sendt til Sadderup med nogle rugeæg som skulle byttes. Jeg havde lige fået en næsten ny Brandenborgcykel. Jeg skød genvej over en rugmark, og jeg havde rigtig god fart på, men så var der en plovfure, som jeg ikke havde regnet med, resultatet blev at

halvdelen af æggene hurtigt blev forandret til en stor æggekage. Nu var gode råd dyre. Men jeg fik det hele tørret af, så godt jeg kunne med rugstrå, det tog lidt tid at få kurven gjort ren nok til at stå for nærmere undersøgelse. Så måtte jeg tilbage til Skads Brugsforening efter flere æg, heldigvis havde jeg penge nok. Hvad slags kyllinger de fik ud af æggene, hørte jeg ikke noget om, og jeg overlevede ulykken uden at nogen fandt ud af, hvad der var sket, det troede jeg da.

Jeg arbejdede 2 år i Helle i Fåborg sogn hos Niels Block Jensen, som var en foregangsmand, idet han beplantede store hedearealer med nåletræer, og startede aktieselskabet Helle Biltoft plantage. Der må være nogle store træer der nu. Og der var i tusindvis af hugorme, men man kan jo blive vant til dem også. En anden mand, Nis Knudsen, Årre, var også interesseret i plantning. I plantagen, som han havde startet da han var ung, var der træer store nok til at bruge som tømmer, til aftægtshuset, som de byggede i 1918.

Der er en ting jeg kan sige om vestjyderne, deres gæstfrihed er betragtet som en selvfølge, og kaffekanden var altid varm, og kom man bare for at sige goddag og farvel, måtte man altid nyde noget, og selv om der kunne være stor standforskel, havde det ingen indflydelse på deres gæstfrihed.

De år, jeg tilbragte på Gammelby Mølle, Jerne sogn, har været noget af det bedste i mit liv. Niels Chr. Sørensen og hans kone, Ane Marie, var næsten som et par forældre for mig.

Jeg husker, ikke længe efter jeg kom der, så jeg nogle bøger oppe på køkkenskabet og spurgte mølleren, hvad det var for. Ja, sagde han, det er, hvad jeg har til gode for maling af bøndernes korn. Nå, sagde jeg, har du noget imod at jeg skriver nogle regninger ud? Det kan du godt, men nogle af bønderne tror, at jeg stadig bruger toldkoppen, skønt den har hængt til stads i mange år. Det var i 1920. Jeg gik 5 år tilbage, og det blev til flere hundrede kr. Nogle lavede vrøvl, men ret er ret.

Jeg lærte at skarpe møllesten, og jeg har stadig nogle sorte pletter på fingrene fra granitstenene.

På møllerens jord var et teglværk, som blev nedlagt omkring 1920. Bestyreren, Hagedorn, var tysker, og han havde besvær med g'erne, han sagde Jammelby, i stedet for Gammelby. For en tid havde han en

knægt, som de kaldte Gummilort, og han gik og pjækkede for meget. En dag blev Hagedorn gal i hovedet, og han sagde, du Jummilort get te hell ut af mine digelværk.

Møller Sørensen var musikant og spillede violin, og en af pigerne kunne spille på klaver. De spillede til dans, og holdt øvelser engang imellem. Blandt musikanterne var, møller Vinter, Hans Lykke og forpagter Johansen.

Jeg tror det var den 7. juni 1927 jeg forlod Danmark, sammen med Aage Villadsen, på D.F.D.S. EXPORT BAAD JYLLAND. Jeg havde taget den betydningsfulde beslutning, at forlade Danmark foreløbig, som en ung mand på 26 år. Jeg syntes det var på tide at flytte, før jeg slog rod for dybt. Min ledsager var yngre og meget interesseret i at rejse til et af de største lande i verden. Efter vi havde sagt farvel til alle søskende og bekendte, jeg tror der var 50 eller mere, kom vi om bord, og fik anvist vores kahyt. Så gik vi op på dækket, for at vinke farvel, da båden forlod havnen, og var på vej ud til Vesterhavet. Minderne kom tilbage da vi sejlede forbi Fanø, hvor jeg var født og bragt op. De grønne enge og den hvide strand, hvor vi plejede at lege og svømme. Med disse tanker var jeg allerede ved at føle lidt hjemve og ville gerne tage lodsbåden tilbage, men så kom jeg til at tænke på at nogle af mine forfædre, for flere hundrede år siden, havde sejlet på de 7 have. De fleste begyndte som 14 årige messedrenge, og havde taget det som noget naturligt at være hjemmefra, måneder og år ad gangen, og mange blev derude. Efterhånden fik jeg øjnene tørret, og opdagede at vi begyndte at passere fyrskibene, som ligger der for at advare om de farlige rev, den sidste Horns rev, mange kilometer fra Fanø. Jeg vinkede i håb om at min onkel, som var styrmand om bord, skulle se mig.

Fra nu af, var det bare om at se fremad, så vi gik nedenunder, hvor der var serveret smørrebrød med snaps, og siden gik vi til køjs, og sov indtil vi hørte nogen hamre på døren, der fortalte at frokosten var serveret. Senere på dækket sejlede vi forbi mange skibe.

HISTORISK TILBAGEBLIK PÅ VARDE SOM GARNISONSBY

Fra VLK publikation: De jysk-fynske styrkers domiciler.

REDIGERET AF MAJOR J. C. S. KOEFOED, VARDE

Varde har som garnisonsby ført en ret ubemærket tilværelse. Lokalt har overfartsstedet: Worevadt (formentlig: det grusede vadested) ganske vist haft stor betydning — hvilket har vist sig i forskellige krige — men ellers synes hedelandet langs Jyllands midte at have holdt byen udenfor opmærksomhedskredsen hos rigets forskellige krigsbestyrelser.

Byens historie med hensyn til den militære højhed er i øvrigt både interessant og speciel — hvad byvåbnet antyder.

Varde var i middelalderen centrum i et »Syssel«, der omfattede: Nørre, Østre og Vestre Horne Herred, samt Malt, Gørding og Skads Herreder. De sidste to overgik til Riberhus omkring 1500, medens Malt gik til Skodborghus.

Byen havde en stor handel med stude, klæde og fisk, der især forhandledes søværts. Herved indtog byen den pudsige stilling: at være søhandelsby til lands — idet Ho og Hjerting var ladepladserne, medens »firmaerne« boede i Varde.

Selv om åen i tidens løb — og især omkring 1650 — er sandet stærkt til, har den dog aldrig været sejlbar for den slags skibe, som denne søhandel må have drejet sig om.

Byen var så velstående, at skatten var lige så stor som Koldings, medens Ribes og Ålborgs ydelser kun var dobbelt så store. Ribe forsøgte endog 1368 at hindre den trykkende konkurrence, men det mislykkedes.

Nedgangen begyndte øjensynlig med to store ildebrande. 1551 lagde ild byen praktisk talt øde, og i 1590 brændte hovedparten af det genopbyggede. På dette grundlag slog det følgende århundredes krigsulykker måske hårdere end i andre skadelidte byer.

Alligevel kom byen under Christian IV til at yde militære afgifter på linie med de middelstore stæder i riget. Endnu i 1682 blev Varde som handelsby anset for egnet til, som en af de 7 i Jylland, at måtte

drive udenlandsk handel, men 50 år senere klages der over, at købmænd og skippere var flyttet til Ho og Hjerting. Dette sidste synes at være beseglingen af byens fremtidige beskedenhed.

Syd og sydvest for byen lå en Kongsgård, hvorfra »Bryden«, senere »Lensmanden«, styrede syslet (Lenet). Den var udstyret med et »Hus«, en borgbygning. Der synes at have været 4 sådanne i udviklingen — se skitsen. Området kaldtes »Kongsgårdsmarken« — senere blot »Gårdsmarken«. De på Kongsgåden tjenstgørende »Mænd« er Vardes ældste garnison.

Staden *Hertugen* *Kongen* *Regimentet*

VARDEHUS

Der vides meget lidt om Vardehus.

Det ældste voldsted blev grundigt ødelagt i 1788-89 af ejeren, Krigsråd Lamdrup. Han havde året før erhvervet denne del af Gårdsmarken ved auktion. Da hans kreaturer gik i bløde i voldstedets grav, blev borgbanken gennemgravet for at skaffe jord til opfyldning.

1808 meldte han imidlertid til »Komiteen for Oldsager«, hvad dette nyttearbejde havde afsløret. På grundlag heraf kan man ridse følgende billede af borgen op.

Den bestod af en banke med grav om og tårn på toppen ved åløbet.

Banken var en keglestub af jord, kunstigt lagt op, med en diameter ved foden på ca. 40 m og en højde af ca. 8 m. På toppen var der et svært trætårn med kælderrum, ca. 7½ m i kvadratside. Svære bøge-

blokke var rammet i jorden langs bankens fod, for at hindre udskridning, og under tårnet for at bære dette. Det bærende tømmer i kælderen var ca. 30 cm i tværmål.

Graven var våd, men næppe dyb — en halv meter er nok til at være en plage for kreaturer.

Bankens top har sikkert båret palissade langs kanten, og en smal, skrå plankebro har ført ned til adgangsvejen — der velsagtens ligeledes har været en plankebro det sidste stykke over den våde eng.

Man danner sig lettest en forestilling ved at se på det vestligere liggende voldsted: Elkær Høj, der er af samme type. For tårnets vedkommende vil klokketårnet ved Kliplev Kirke kunne give gode forestillinger.

Avlsgård og normalt opholdssted har været på det nærmeste faste land.

Den ældst kendte bryde, der formodentlig har boet her, var Esge Ebbesøn, som var »Vederlagsmand«, under Kong Niels og som dræbtes af Agi Thuer (Åge Tvær). Da den sidste slap med en bøde, blev dette taget som tegn på, hvor ringe forholdene var blevet i Hirden.

Denne borg synes afløst af en »moderniseret«, der lå i østkanten af Gårdsmarken — den knold, som i dag ses nord for »Lastebanken«. Voldstedet blev gennemskåret og halveret 1856-1857, da man rettede åløbet ud, og ved denne lejlighed blev man opmærksom på noget enormt tømmer — blandt andet en så svær, lodret pæl, at man ikke kunne trække den op, men måtte skære den over, og hvoraf stumpen endnu skal findes på åens bund!

Men man fandt ikke ud af hvad det tjente til eller søgte kundskab om anlæggets karakter.

Det tredie borganlæg er den i dag kendte »Lastebanke«. Den har været undersøgt i 1935 i nødtørftig grad. Der viste sig at være et kraftigt stenhus, 6,9 × 16,9 m og en lille brolagt gårdsplads. Der blev fundet våbenrester, stentøj m. m. således, at borgens levetid kunne fastslås til tidsrummet ca. 1300-1440. På dette Vardehus var »Henrik Ranzowe« höwitzman i 1433.

Det er denne borg, som blev ødelagt af Erik af Pommerns tilhængere 1339, da han blev afsat, og hvilket resulterede i, at rigsrådet lod

Varde by straffe voldeligt 1½ måned senere for sit medvirkende — at have huset de oprørske.

Ladegården, som lå omtrent hvor Slotsgade i dag ender mod vest, blev derefter udbygget med det fjerde anlæg — en ny hovedbygning. Den er, så vidt det kan skønnes, blevet bygget af Lensmanden Ridder Gunde Nielsen Lange, som er begravet i Jacobi Kirke (Sct. Ibs). Han havde en Foged boende, Jes Lassen. Da man jo endnu levede under Dronning Margrethes forbud mod borgbyggeri, har der derfor nok kun været tale om et nødtørftigt beskyttet stuehus.

Soldaterholdet har også været beskedent, og underbringelsen været på den nye ladegård på vestsiden. Bygningerne stod til 1625.

Vardehus blev ved med at være forlenet i denne familie til 1555, da gården overgik til privat eje — i samme slægt.

Lenet — nu kun Varde og Vester Herred — blev 1511 lagt under Riberhus.

Da Gunde's søn døde 1511, samtidig med at hans datterdatter holdt bryllup med Johan Brockenhuus, kom også den lybske kaper Lavrids Todi til stede — men, som det siges, vist uden at forrette skade.

Da skipper Hermann i 1534 besatte Varde, skete det også så lempeligt, at Johan Rantzau kunne overrumple hele styrken og tage skipperen til fange, da Rantzaus store tog op langs vestkysten begyndte.

Disse ting bekræfter det fjerde Vardehus' beskedenhed.

HØJHEDSFORHOLD

Som nævnt har højhedsforholdene i Varde været ret specielle. Efter at have været under normalt, dansk kongestyre blev Syslet efter al sandsynlighed af Valdemar den Store givet i medgift ved hans yngste datter Helenes ægteskab med Henrik Løves søn: Hertug Wilhelm af Lüneburg — hvorefter den fra Ingemanns Romaner velkendte Otto af Lüneburg arvede det. Dermed var disse Hertuger indehavere af alle normale afgifter fra Syslet — men samtidig forpligtede overfor Kongen m. h. t. militære kontingenter — hvorfor Hertug Otto har kæmpet i Valdemar Sejrs krige som fører for Vardehus kontingent.

Ekstraordinære skatter skulle Kongen derimod have.

Hans sønnesøn, Otto, solgte 1296 dette arveland til sin morbroder, Schauenburgeren Grev Gerhard II af Holsten (d. Blinde) — hvilket Kongen, Erik Menved, gav sin godkendelse.

Dermed skulle Holsteneren stå i dette forhold til Kongen, hvilket skete i begyndelsen — men 1314 solgte sønnen, Gerhard IV blandt andet Vardesyssel til sin halvbroder, Johan d. Milde, idet Gerhard dog beholdt det nogen tid som pant for købesummen.

Den milde Johan skiftede hest nogle gange i Kong Kristoffer II's stridigheder.

Ved den berygtede fred i Kiel 1332 mellem sejrherren Grev Gerhard III, den Store, og de dengang allierede Kristoffer II og Johan, forbeholdt Johan sig dette arvegods ved slagtningen af Danmark. Han solgte imidlertid 1336 til Grev Gerhard d. S., og dennes sønner afhændede det atter efter drabet i Randers til Hertug Valdemar af Slesvig, deres faders myndling, svoger og ottendedels fætter til Valdemar Atterdag og selv Konge i Danmark 10 år før. Hertil rangerede Varde sammen med Slesvig m. h. t. militære forpligtelser — og det blev i familien.

Hertug Valdemars søn, Henrik, pantsatte imidlertid Varde tilbage til Geert-sønnerne omtrent på den tid (1367), da alle rejste sig imod Valdemar Atterdag.

Holstenerne beholdt pantet indtil det 1395 blev indløst af Dronning Margrethe.

I disse år har Greverne af Holsten skullet føre Varde Garnison for den danske Konge! ? ?

Det kan herefter se ud som om den første Otto af Lüneburg har bygget borg nr. 2 omkring 1210 og Grev Johan nr. 3 omkring 1320.

Ingeniørarkitekt Marstrand, som har behandlet emnet, har antaget, at Vardes løve er Henrik Løves løve, men Landsarkivar Carl Lindberg Nielsen mener — og meget værdigt begrundet — at det er Abelsønnerne med de resterende 2 af Danmarks 3 løver, der har givet Varde købstadsrettighed og samtidig givet byen et hertil svarende højhedstegn, afledt af sit eget.

Dette giver unægtelig det nuværende Varderegiments 2 slesvigske løver en øget baggrund, trods beliggenheden 30 km nord for Kongeåen — Slesvigs nordgrænse.

CHRISTIAN III - CHRISTIAN IV

Fra det følgende tidsrum skal der her gives nogle glimt for at antyde Vardes vilkår til eventuel sammenligning med andre garnisoner.

For den første del af perioden haves f. t. ingen oplysninger. Det kan betyde, at der kun uvæsentligt har været trukket på byen, men i betragtning af Frederik II's udlægning af knægte og bøsseskytter i borgeleje i så mange andre byer, er det næppe sandsynligt.

Hans krig foregik imidlertid i Øst-Danmark, og på den tid så man tit, at det fjernere bagland ikke blev berørt nævneværdigt.

Ved den krigsskat, som skulle udskrives i 1625, så man Varde rangere som nr. 22 af Rigets 74 købstæder, lige med Helsingborg og mellem Næstved og Slagelse — nr. 2 på vestkysten.

Fra i alt fald 1626 deltog Varde i borgeleje — dog i form af pengeydelse — og ydelserne erlagdes for hele hold hvert halve år. Regnskabsbogen fortæller f. eks. for 12. okt. 1626: »udlagde jeg til Bøsschyterschatt den halfve Hold Pending 91 Sletdlr 8 s 1627 d. 3 Marty Vdlagde jeg till Bøsschyttehold 91 Sletdlr. 8 s til Dricke Peng 1½ Sletdlr. 1 Poesz 4 s.«

Drikkepengene er til budet fra Kancelliet, der hentede pengene. Posen er pengeposen, som han skulle føre dem i, og som byen måtte betale.

Wallensteins tropper kom til Varde d. 28. september 1627. De opstillede trævagthuse og lod anlægge en skanse på Arnbjergs top, hvorfra de kunne beherske byen med skyts.

Engen »Bleghaven« syd for kirkegården blev ødelagt ved denne lejlighed, da alle græstørvene til skansearbejdet blev taget der.

7. november lavede og bekostede byen så en »Træhest« (som man altså ikke havde haft før) og i februar 1628 en »Galge« (hvilket er mærkeligere). I sidste tilfælde siger regnskabsbogen: »giffuen Johan Ambrosen 1 Tønde Øll som dij fordrach der de Reste gallien, 2 Rdlr.« (Tør man mon heraf slutte, at det kendte ordsprog er fra den senere tid? »Tak du din Gud , at du ikke kom for Riber Ret« sagde kællingen. Hendes søn hang i Varde Galge!)

1630 betaltes der indkvarteringspenge og fortæringspenge til de danske, hvervede tropper, som var indkvarteret i byen, hvilket er

første gang man hører om noget sådant. Bøsseskyttepengene er samtidig steget til 234 Deler.

Chr. IV' Landeværn blev vist nok først oprettet i Varde i 1634, idet der til det tidspunkt anskaffedes »Borgerigets Ge Werer«.

I 1638 betaltes »Hr. Gyllenstiern« for at have lært borgerne at »exrcserie«. Den militære musik var »Baeltzer Trommeslaar«.

Og så gives der for en gangs skyld skriftlig udtryk for tidens rette borgmesterånd!

I 1639 erfaredes, at byen skulle have et kompagni i indkvartering. Borgmester Hans Nielsen rejste straks ad Odense til for at afværge katastrofen. »Och da ieg Reiser imellem Medellfaer och Odensze, Kom Rigens Marsk och Cantzeler Imod migh fra Odensze, och Wende ieg strax om och fulde dem till Medellfaer och berette dem Byensz Armod och Leilighed Wdi Claus Madtzøns Husz och ieg feck ret goed Suar och Stoer forlendering, at tre Byer schulle were om een Compagnij«.

Rytterne kom under en Cornet d. 25. september. Resten lå formodentlig i Ringkøbing og Holstebro.

Det gav anledning til skrappe bestemmelser om, at der ikke måtte sælges øl til rytterne efter kl. 9, (Zapfenschlag!) men det overholdtes ikke — trods Ritmesterens og Rådets formaning. Der blev sat en bøde på 2 Rdl. til de fattige for overtrædelse.

Bemærk! At det er soldaterne, der skal beskyttes mod borgerne.

Gyldenstjernes virksomhed havde sat sit spor. Ved efterretning om svenskernes »utilbørlige indfald« 1644 besluttede Rådet, at broen skulle indrettes således, at den hurtigt kunne kastes af, og der blev udstillet post på den. Byens styrke mønstredes hver dag og der blev udleveret »Kuller« og »krud«. Da en fjentlig patrulje 14. januar plyndrede Nørholm, Hebo og Frøstrup, forfulgte nogle af borgerne den til hest med gevær. Den krigeriske energi standsede dog brat, da fjenden dukkede op i samlet styrke.

Og så havde Varde den samme plage af Torstensons hævnkrig som de øvrige ramte, jyske byer.

Efter krigen, 1645, blev Kaptajn Straus med 93 soldater af den danske hær (Regiment?) indkvarteret. Men det lykkedes atter borgmesteren at forhandle sig fri i løbet af et lille år.

Dette kompagni blev et af de sidste to hvervede kompagnier fra Chr. IV' hær — muligt af »Det gamle danske regiment« — og det gik først til grunde i 1657.

UNDER ENEVÆLDEN

Fra Enevældens indførelse og den senere såkaldt »Stående Hær's« oprettelse, dvs. den tid, hvorom nogenlunde regelmæssige, skriftlige vidnesbyrd haves og hvorfra vore tropper i dag stammer, haves der ikke meget kendskab til garnisonering i Varde. Det drejer sig i alt om to retterregimenter og to fodregimenter.

1661-1670. FRIKOMPAGNI FELTHERR SCHACK

Hans Schack havde 1658 hvervet et rytterregiment på tolv kompagnier med løbeplads på Femern — for at det kunne deltage i rigets generobring. Det deltog således i »Slaget ved Nyborg«. I februar 1661 indskrænkedes det til et »Frikompagni«, der lagdes i Varde og Ringkøbing — senere Varde og Ribe.

Styrken var: 1 Ritmester, 1 Løjtnant, 1 Kornet, 1 Kvartermester, 3 Korporaler, 1 Mønsterskriver, 2 Trompetere, 89 »Enspændere« samt 1 Jagt- eller Pandknægt.

»Enspænder« var en hvervet, tidligere fuldt rustet rytter uden følge — nu overleveret betegnelse, der var ved at gå af brug. Pandknægten var en »Netjæger«, hvis betydning og bestilling ikke foreligger oplyst.

1670 — ved Chr. V's nyordning af hæren, blev kompagniet indlemmet i *Fynske Nat Rytterregiment* og endte således sluttelig i gamle 6. — senere *3. Dragonregiment (Aarhus).*

1683-1688.

KOMPAGNI AF OLDENBORGSKE KYRASSERREGIMENT

Regimentet var 1675 hvervet i Oldenburg af Oberst Baudessin. Efter Den Skaanske Krig blev det indkvarteret i Oldenburg. Efter hærsamlingen i Holsten 1683 indkvarteredes regimentet i Kolding, Haderslev, Ribe, *Varde* og Ringkøbing

Regimentchefen var i dette tidsrum Oberst Eggert Ditlef Bernstorff.

Estandarten var violet med kgl. navnetræk og blomster i guld. Uniformen lysegrå med rød besætning.

Regimentet sluttede som Slesvigske Kyrasserregiment i Horsens og indgik derefter 1842 i *5. Dragonregiment.*

I 1680'erne var landets ryttere almindeligvis indkvarteret på gårde af ryttergodset eller i landsbyerne som sogneryttere. Enkelte hvervede enheder, og især når det drejede sig om mere kortvarige forhold, underbragtes dog i købstæder hos borgerskabet — således i dette tilfælde.

19/7 1720-21/4 1721.
KOMPAGNI AF FYNSKE REGIMENT. (4. BATALJON).
Dette regiment er det ene af landets 3 ældste regimenter — stammende fra Chr. IV's nationale regimenter.

Varde og Ribe var fælles om denne kortvarige indkvartering. Resten af regimentet lå med tre kompagnier i Viborg, eet i Holstebro, fire i Fredericia og tre i Nyborg.

Det var tidspunktet for fredsslutningen efter Den Store nordiske Krig, og nogle regimenter blev formentlig i forbindelse hermed flyttet en del rundt i Syd- og Vest-Danmark.

Regimentet er i dag Fynske Livregiment, Odense.

1779-1785. KOMPAGNIER AF
SLESVIGSKE GEWORBNE INFANTERIREGIMENT
Regimentet blev 1703 dannet af een bataljon Prins Georg, een bataljon Dronningen og 1/3 bataljon Marineregiment, som var udlånt til Østrig, for herved at få samme form, som de østrigske enheder.

Regimentet, der i 1842 blev til 9. bataljon, fik 1949 navnet »Feltherrens Fodregiment«, men blev 1961 indlemmet under *Dronningens Livregiment.*

Hærordningen af 1774 var 1779 bragt så vidt, at den skulle kunne virke i praksis.

Regimentet hørte hjemme i Rendsborg, men nu skulle det flyttes ud til det område, hvorfra det fremtidigt fik sit udskrevne mandskab, for at dette ikke skulle have for langt at marchere til uddannelse og øvelse. Regimentet blev derfor lagt i Ribe med seks kompagnier, tre i Varde og tre i Ringkøbing.

Et kompagni bestod af 40 hvervede folk, hvoraf 14 kunne blive »Frimænd« for lettere at kunne tjene til føden, og hertil ca. 80 udskrevne bondekarle, der havde 12 års tjeneste.

Disse sidste udskreves med en brøkdel hvert år. I de første 2 rekrutår skulle de møde til »Søndagseksercits« samt i øvrigt til 17 dages regimentøvelse i juni. Ved denne »Eksercertid« skulle frimændene også møde. De år, hvor der var troppeøvelse, blev eksercertiden udvidet til 21 dage — til gengæld bortfaldt søndagseksercitsen.

Hver 6. uge skulle de udskrevne desuden møde på »Eksercerpladsen« til inspektion af våben og udrustning.

Eksercerpladsen i Varde var den nuværende »Dyrskueplads« ved Vestre Landevej.

Til daglig har der derfor i Varde været ca. 70-80 hvervede soldater til tjeneste. Disse har desuden søgt at skaffe sig håndværkerarbejde for at kunne tjene tilstrækkeligt ekstra til at kunne leve og underholde eventuelle koner og børn. Dette har næppe været velset af borgerne.

De hvervede var indkvarteret rundt omkring i byen, hvor der kunne afses rum — og efter regler, som begge parter søgte nøje at overholde, hvis det i øvrigt var muligt.

Mandskabet blev desuden benyttet til meget forefaldende samfundsarbejde — især ved indtræffende uheld.

De udskrevne var langt mindre øvede end de hvervede, men gik til tjenesten med god vilje og sej energi. Deres »Proprietærere« så på disse kanter med stor uvilje på denne soldatertjeneste og klagede en del over tjenesten og officerer. Der var derfor i begyndelsen en udtalt spænding imellem parterne i regimentet — men det jævnedes i disse år og resulterede i ganske gode forhold og duelige soldater. Tjenesten resulterede også i, at de blev de mest vågne og dygtige bønder.

De hvervede led en del under klimaforandringen og de nye levevilkår, og dødeligheden steg betydeligt.

Chefen, Generalmajor Lehmann, mente, at det skyldtes det barske, blæsende og fugtige klima og den i disse egne almindelige kost: tør, saltet fisk, stærkt saltet kød og flæsk og det meget brændevin, der gik med til at skylle alt dette salte ned med.

I 1781, da der skulle afgives hvervede til flåden, erklærede regimentets feltskær i en attest, at det var fast umuligen at holde soldaterne frie for fnat i disse egne.

I 1785 samledes regimentet i Ribe samtidig med at det fik navnet: Riberske Infanteriregiment.

Derefter var Varde fri for garnison til 1953, da Varde igen blev garnisonsby.

I PROVINSEN

AF H. G. OLRIK, 2. BYFOGEDFULDMÆGTIG I VARDE 1905

I smukke, varme julidage for godt 40 år siden og just som ferien gik ind, brød den, der skriver dette, sine teltpæle op og drog »til provinsen« — som man dengang sa'e. Ikke netop på en ferie men dog heller ikke for bestandigt; det var ud fra den, vistnok rigtige tanke, at den unge mand, som ville gå embedsvejen, kan have svært godt af at begynde sin bane i hovedstaden, men vil han lære alle slags folk at kende — og kende på deres egen grund — må han før ret længe ud på landet, måske helst til en *lille* købstad; i de store drukner han nemt, kommer ind i en sluttet klike og ser ikke stort mere end den. Jeg valgte at gå til Varde — det var en af de mindste byer, men i en ejendommelig egn, som jeg kendte lidt til fra en sommerferie ved Hjerting strand. Jeg købte mig hos Seyfert i Grønnegade en guldtresset politifuldmægtig-kasket (det, sagde man mig, var en uundværlig ting derovre!), efterlod min unge frue og vor lille dreng med løfte om snart at finde en bolig til dem og mig, og kom til målet en smuk sommeraften ved 6-tiden.

»Hotel Dania« var mig anbefalet; Værten, den lille trivelige og venlige *Jens Nielsen,* mellem brødre kaldt Jens Tuborg, tog pænt imod sin nye gæst — og en timestid efter befandt jeg mig bænket i lysthuset i hotellets have i en større kreds; det var min forgænger som 2. fuldmægtig på byfogedkontoret og byrådssekretær *Gunnar Frølich,* der havde indbudt byens politifolk plus sin kolega ved øster og vester herreder til afskedsfest og nu venskabeligt tog mig med og på bedste måde introducerede mig i den kreds, jeg efter ham skulle tilhøre. Det var rare og venlige folk allesammen: en i stillingen ret ny overbetjent, en høj flot mand, tidligere sergent ved 1. regiment, der passede meget lidt til det vestjyske sind og væsen, men som ellers var en fortræffelig politimand, landbetjent *Andersen,* en kløgtig og snu midtjyde, der vist havde gået med en overbetjent i maven og nu følte sig dygtig forurettet, den egentlige by-betjent, »opdageren« *J. C. JENSEN,* en inderlig brav og hjælpsom, men ikke overbegavet, indfødt (tror jeg) og byens to patrouilliebetjente: Vægtere, som jeg i hele

min tjenestetid så grumme lidt til, men hvis rapporter om nattens hændelser af og til lå mellem kontorets morgenpost. De handlede oftest om en eller anden sølle fuld fyr, som var blevet antruffet under mere eller mindre mistænkelige omstændigheder — de var i reglen mindre — og som »da han ikke befandtes at være i besiddelse af penge eller andre legitimationspapirer« var blevet »indsat i arresten«, hvorfra jeg så havde det hverv næste morgen at slippe ham ud efter et prisværdig kort »grundlovsforhør«. For dettes rettidighed sørgede med stor påpasselighed en anden af gæsterne, arrestforvarer *Grønholm,* på grund af sin overhåndtagende fedme og deraf følgende asthmatiske stønnen af en længesiddende tysk arrestant kaldet »die kleine Lokomotive« — navnet blev længe hængende ved ham! Han var en dygtig mand i sin metier og havde en af verdens mest udmærkede koner, der både kunne ordne ham og hele arresthuset med dets ofte mange logerende.

Og nu kan jeg ikke huske, om byfogedkontorets to kvindelige kontorister, frøkenerne *Sørensen,* Senior og Junior kaldet, var med til Frølichs afskedsfest — men det må de jo sikkert have været! det var et par indfødte unge piger, mageløs flinke og pålidelige, kontorets faste punkter — af mange grunde ikke altid i godt humør, overbebyrdede som de var med arbejde og ansvar, thi 1. fuldmægtig, exam. jurist *Skafte Christiansen,* (en fynbo, ikke helt ung) havde nok at gøre med retsmøder, med sine sportuleringer og tinglæsninger samt med sin privatpraksis, og 2. fuldmægtigen kunne dage af gangen være væk fra kontoret på alle de mulige forretninger, som »det eksekutive politi«, eksekutionsforretninger ud i byens store landjurisdiktion, arrest- og udlægsforretninger og de mangfoldige notarial- og fogedforretninger, ligsyn og brandforhør, bød på. Så måtte damerne, betjentene og især arrestforvarerne tage del i kontorets pasning, men på de to unge piger hvilede det meste og jeg så stadig de bekymrede rynker i frk. Seniors unge pande. Frk. Junior var mere fatalist og tog tingene kun for, hvad de var, men frk. Senior led ofte under sit ansvar. Jo vist har de begge været med til aftenfesten i »Dania«s have og hørt på de mange taler og skåler — også nydt den gode mad, stedet bød på, som forresten overalt i Vestjylland! Jeg kan endnu se for mig hin aftens overdådige kolde bord med store højrøde humme-

re glødende i Lindelysthusets grønne skygge. Det var en munter aften, en fornøjelig indledning til provinslivet med dets hele umiddelbarhed, dets hyggelige laden-stå-til og drikken-af-dunken. Det sidste i sandhed ikke sidst eller mindst!

Og med hyggeligheden blev det så som så for den nyankomne, skønt mange døre stod ham åbne; men en gift 2. fuldmægtig i sin første plads i provinsen var en anomali — det kunne gå og det gik, men det gjorde provinsrejsen og opholdet en del kortere end måske godt var — for hans uddannelse i den praktiske jura. Boligspørgsmålet var ikke al for svært at løse; der kunne nemlig kun være tale om tre steder: det hus, hvori byens nye fratrådte øvrighed, borgmester *E. C. L. Drechsel* havde boet — og det sikrede den nye borgmester *J. S. Schjørring* sig selvfølgelig; han havde i mange år været 1. fuldmægtig i Skive og havde nu fået sit første selvstændige embede. Så var der en 1. sal på Brogade; dér havde den næstforrige 2. byfogedfuldmægtig boet, også som gift, men hans hustru var død i denne lejlighed af barselsfeber; det lovede ikke godt — den turde jeg ikke byde min hustru. Så var der kun een tilbage: »Varde slot« kaldet, bryggeriets ejerbolig ved Ribe landevej, men bryggeren var vist gået fallit og huset stod tomt. Det var meget at sætte sig for i husleje, jeg husker ikke beløbet, men der hjalp jo ingen kære mor; bolig måtte vi have. Der var eget elektricitetsværk, naturligvis i uorden; høje rummelige stuer og økonomien i kælderen — med en åben rude gennem køkkenet, som ved heftige regnskyl strømmede over med hele husets kloaktilløb. Der var elevator op til spisestuen men ved siden af denne, og med fælles rummelig entré, bryggeriets kontor, hvor bestyreren og hans bogholder (der boede i nogle kvistværelser og ellers ikke generede os), lod propperne svuppe fra husets egne produkter dagen igennem, så min hustru var ved at blive syg af at høre derpå. Det var ellers fortrinligt øl, man dengang bryggede i Varde, vistnok takket være bryggeriets egne artesiske brønde, navnlig en lys pilsner-art, forsynet med en slem etikette med to, højhattede, med ølkrus klinkende herrer — ølket kaldtes derfor »æ hatøl«, blev på grund af sine lyse og lette egenskaber nærmest (men fejlagtigt!) betragtet som alkoholfrit og derfor frejdigt nydt i fuldt mål af afholdsfolkene. Når der havde været »afholdsfest« om søndagen i byens anlæg Arnbjerg, kunne jeg

være sikker på næste morgen at finde detentionslokalet fyldt med forsvirede afholdsmænd, som i nattens løb var jindsatte af politiet.

Den nye retsbetjent har jeg kun nævnt i forbigående — han havde dog ellers venligst antaget mig på anbefaling af sin frænke, forfatterinden, fru *Johanne Schjørring,* der var en kending af min hustru. Jeg havde aldrig set manden, før han en skønne dag under vakancen, hvor byfogedtjenesten blev bestridt af 1. byfogedfuldmægtig og borgmestererhvervet af det ældste (?) byrådsmedlem, murmester *H. F. Hansen,* uventet trådte ind i kontoret og, mens hans fingre snoede et stykke snor el. lign., uden anden indledning spurgte: hvor gemmer kontoret sit brugte seglgarn? Det kom fuldstændig bag på alle — hvem pokker havde nogensinde haft tid til at tænke på brugt seglgarn? Jeg ser endnu frk. Seniors forfærdede ansigt og den nye mands ryg forsvinde ind i det allerhelligste, kontorets brandfri rum, hvor alle embedsprotokoller og andre arkivalia gemtes, og hvor han antagelig også forventede at finde det lager af brugt seglgarn, som han nu agtede at øge. Og som begyndelsen var, blev den følgende tid: en fortsat række af overraskelser — langt de fleste ubehagelige. Aldrig har jeg kendt, endsige haft en overordnet, som i den grad kunne gøre sine omgivelser nervøse. Vi var det alle fra den første dag, da han, sikkert i den venligste mening, havde bedt personalet til middag i Arnbjerg-pavillonen, hvor han i en tale præciserede sine principer, der var fortræffelige, helt igennem, men som aldeles lammede os, især damerne, der af sig selv var vant til at gøre deres pligt til punkt og prikke — blot ikke efter reglement. Vi fik, mindes jeg grant, til middagen en fortrinlig asparges-budding, men jeg mindes lige så grant frk. Seniors stadig fortvivlede ansigt, hvor de slemme panderynker ikke veg et sekund — og hvor det næsten var hende en umulighed at få blot een bid ned af buddingen...

Sagen var, at manden selv var over-skrupnervøs. Han havde i fireogtyve år siddet i Skive og sikkert ved sin privatpraksis samlet sig en lille formue; nu skulle hans forretning afvikles — det skete ikke uden processer — og dertil medgik et halvt års tid fra hans udnævnelse i april-maj 1905, til han ud på efteråret kunne overtage embedet i Varde. Men han kunne ikke huske, hvor han nu var; han havde ikke tid til at slå kontorets stempel i de skrivelser han selv skrev — han var

ufattelig rastløs og krævede, at der på al indgået post skulle svares samme dag, førte selv en brevbog over den, iøvrigt højst priseligt og praktisk! men holdt et hus, når ikke alt var ekspederet samme dag, hvad ofte, efter sagens natur, ikke lod sig gøre — og i hastværk underskrev han støt: Skive, den... osv. Jeg rettede en tid lang hans datering til: Varde, men opgav det til sidst og lod hans Skive-skrivelser gå urettet til stiftamtet i Ribe i tillid til, at amtshuset nok en dag ville belære ham så grundigt, at han tog sig sammen og tænkte over, hvor han egentlig var.

Og på samme måde gik det i byrådet, hvor han præsiderede, og hvor han til byrådsmedlemmernes forargelse jævnligt sagde: her i Skive. Nu havde hans forgænger, Drechsel, været en meget interesseret kommunalmand og i høj grad byrådets ven og yngling; men var der nogen byrådet ikke yndede, så var det amtsrådet i Ribe amt og dets formand, stiftamtmand *A. G. W. H. Stemann*. Hverken ham eller hans amtsråd var byrådet imponeret af, men ikke så med den nye borgmester, der en dag i et møde meddelte, at om den og den sag havde han talt med stiftamtmanden, der havde sagt det og det, »og sådan vil vi altså gøre. Vil De, fuldmægtig Olrik (der uværdigst var byrådssekretær), så skrive: Det vedtoges, at osv«. Men jeg lod rolig være — jeg kendte mine folk, og et øjeblik efter rejste også en af disse gamle, støtte bymænd sig og sa'e på sit stilfærdige, troværdige Varde-mål: »Ja, se nu ett 'bitt' korn, a tøkkes at vi anner nu mener« så og så, og det var naturligvis lige det modsatte af, hvad æ amtsmand formodentlig mente. Så blev *det* naturligvis vedtaget, men borgmesteren var aldeles paff og sagde bagefter privatim til mig, at det kunne han aldeles ikke forstå, han *havde* jo afgjort sagen med stiftamtmanden! Jeg prøvede vist at forklare ham, hvordan landet i virkeligheden lå — men jeg tror ikke han lærte at forstå det, i hvert fald gjorde han det ikke i den tid jeg var i Varde.

Nej, de Varde mænd vidste måske ikke altid, hvad der var bedst eller klogest, men eet vidste de: Krig med amtsrådet, *det* var en given ting — og ingen given efter her, så længe man kunne stritte imod! Og een herlig krigsskueplads var der altid, let indrettet til en dyst, det var medejerskabet til Varde sygehus, hvoraf byen ejede ¼ og amtet de ¾. *Det* kunne der, Gud ske lov! blive et herligt slagsmål ud af, og da

det omsider en dag nåede til, at der skulle være et fællesmøde mellem byrådet og det pågældende amtsrådsudvalg, glædede de gamle byråder sig dertil som børn til juleaften. De håbede bestemt, at særlig eet af amtsrådsmedlemmerne, som de af hele hjertet hadede — jeg har glemt hvad han hed — skulle komme med til *den* fest. »Dir ska' de se en rrræv!« forsikrede en af mine gamle venner mig og gned sig i hænderne, fuld af glæde over det slag, der skulle stå med en jævnbyrdig modstander med hensyn til stiv- og stejlhed! Ak, jeg kom desværre ikke til at opleve det; før mødet endelig kom i stand, var jeg gået af som byrådssekretær og langt fra Varde. Men det har bestemt været en gæv holmgang — jeg håber, de må have fået bugt med rrræven!

De brave byrådsmedlemmer kunne iøvrigt også indbyrdes tage sig en lille tur, og meget skulle der ikke til. Mens den gamle, stokkonservative og særdeles smalsporede, men vist velhavende murmester Hansen fungerede som borgmester, var han uforsigtig nok til en dag i byrådet at påtale over for politiet, det ville altså sige over for mig, som repræsenterede det, at der blev givet for mange lirekassemænd lov til at spille i gaderne. Det skulle han ikke have gjort, thi øjeblikkelig rejste et af de andre medlemmer sig, branddirektør *Skov,* iøvrigt en af de stouteste og prægtigste nordjyder jeg har set, sig og sa'e, henvendt til altmuligmanden, byrådssekretæren, politifuldmægtig og for tilfældet, lirekasseinspektør, at »hvis der kommer flere lirekasser, hr. fuldmægtig! vil De så være så god at vise dem hen i den gade, hvor *jeg* boer — dér må de spille lige så meget de vil, og jeg tror iøvrigt, at mine andre kolleger her i byrådet er enige heri med *mig*!« Kollegernes miner lod mig ikke være i tvivl om deres tilslutning, og min specielle ven, gæstgiver *Justesen* (han var rådets vistnok eneste socialdemokrat, branddirektøren var venstremand) trak mig til side og gav mig eller rettere branddirektøren sin ubetingede støtte; »den her gammel Hansen, han bli'er sgu snart for stram — men te' hva'? hans tid er vel og' snart omm'.«

Over Varde å førte dengang en, vist iøvrigt solid træbro, men der stod alligevel et opslag for hver ende om, at »broen af kørende kun måtte passeres i skridt, Politiet«. Hvor det harmede borgerne! da byrådet ved min afgang gjorde en lille afskedsfest for mig på »Hotel

Damkiær« — jeg havde efter næsten hvert byrådsmøde måttet sørge for, at der måtte holdes »nattesæde« på et af hotellerne for at vi kunne få os en bid brød og en snaps (der gerne blev til flere!); borgmester Drechsel var selvskreven til disse eftermøder, som han måske selv havde inaugureret; hans efterfølger blev aldrig opfordret til at være med — nævnede jeg i min takketale, hvorledes jeg fra mit første byrådsmøde havde hørt om dette bro- og skridtspørgsmål og havde i min varetid lært at opfatte dette som noget karakteristisk for byen — »vi vil nok selv bestemme, om vi vil køre i skridt eller i trav over vor egen bro«. Jeg tror, mine venlige værter med et smil gav mig ret — kun borgmesteren, som den aften for en gangs skyld var bedt med, rystede på hovedet; heller ikke *det* forstod han. Men nogle år efter, da broen blev bygget om til en solid jern- og betonbro, der kunne tåle både trav- og galopheste, læste jeg i en avis om, at for den i denne anledning interimistiske færgefart over åen var udstedt et reglement, hvori det hed, at hver passerende måtte erlægge en 5-øre (tror jeg), der gav ham ret til overfart med hvad han holdt i hånden. »Politiet«. Og så var der en ung Vardenser, der nægtede at aflevere mere end een 5-øre, skønt han havde sin kæreste ved siden. Opsynet gjorde vrøvl, men han protesterede bestemt; der stod jo på opslaget, at for de fem øre blev han færget over, med hvad han holdt i hånden. »Og a har, katten rriv' me', hiel tiden holdt pigen dér i mi' hånd!«

Fik han ret? jeg ved det ikke, men jeg håber det. Og jeg ville tro, at dette klare reglement fra politiet i Varde var skrevet med min fordums chefs højst egne skrift. Ikke sandt: her i Skive...

»Hvert sogn har sin heks og hver by sine trolde« hedder det i midsommervisen — de sidste går desværre ikke med halestumpen synlig, så man let kan kende dem, og mon der egentlig er så mange af dem? de må i hvert fald ikke forveksles med originaler, der i reglen også er uskadelige og let kendelige. For et halvt århundrede siden var der nogle få og meget godlidende og omgængelige originaler i det lille Varde — mon nogen mere husker gamle *Murtfeldt,* gamle redaktør *Kjelst* og byens grand old man, den rige købmand *O. Palludan?* den sidste kan jeg selv knebet huske, jeg kom ikke til at tangere hans cirkler; han var også i min tid en sikkert mere end 80-årig olding, men

meget rask og rørig — han gik, eller vist rettere løb, daglig en halv mils vej ud og hjem ad Vejle eller Ringkøbing vejen, så at hans langt yngre ledsager, en svigersøn, som vist ellers var en rask mand, havde sin hyre med at følge ham. Den gamle brave havde sikret sig til alle sider: Byens kirke havde han skænket et spir og klubben »Enigheden« på »Hotel Damkiær« et billard; når han om aftenen — det var dog vist i hans yngre år, længe før min tid — gik hjem fra klubben sagde han (hed det sig): nu har jeg opfyldt mine borgerlige pligter, nu går jeg hjem for at opfylde mine ægteskabelige. Med sådanne maximer er det, man bliver 80 og måske mere. Gamle Murtfeldt var af en helt anden art — han var ludfattig, men et stykke af en litterat, var søn af en forlængst afdød krigsråd og distriktskirurg i Varde, efter hvem han havde arvet en enestående garderobe fra en svunden tid — krigsråden døde i 1851. Og den holdt sønnen i agt og ære, viste sig stundom i blå kjole med forgyldte knapper, gik med en ganske forhistorisk slængkappe og lang stok med elfenbens-håndtag. Han havde en sjælden samling af skønne tilrøgede merskumsrør og -piber, ernærede sig vist kummerlig af lidt vinkelskriveri for småfolk og sad gerne, når han kunne komme til, i rådhusets arkivrum, i en fugtig kælder eller oppe i et stormomsust tårnrum og gravede i de gamle arkivalia. Det blev sagt, at han skrev på byens historie — men der kom vist aldrig noget ud deraf, udover nogle småstykker i Kjelsts avis, som sikkert ikke har ydet noget nævneværdigt honorar. Gamle Murtfeldt var og ville være en gentleman — talte, når man fik ham trukket lidt op — dristige ord om den tid, da der var en himmelvid forskel på klassen og massen. Der stod en vis respekt om ham, trods hans i vestjyders øjne utilgivelige armod. Han var i virkeligheden en smuk original — og var afbildet på et af byens prospektkort, udenfor den eneste bevarede smukke gamle patriciergård, den Kampmann'ske, på Storegade. De to hørte afgjort sammen og klædte hinanden godt.

Redaktøren af »Vestjyllands dagblad«, byens mindste lille avis, Kjelst, var igen en anden type. Han var politiker på en hals, hårdkogt højremand; hans store dage var partiets generalforsamlinger i hovedstaden, som han vist aldrig forsømte og hvorfra han kom hjem til den lille by og det daglige trælse stræb for avisen med de politiske vitaminindsprøjtninger, som kunne holde liv i ham og hans avis for en

lille tid. Nogen stor journalist var han ikke; fornøjeligt — i al sin vemod — var den løbeseddel han udsendte ved Kong Christian IX's død og som blev gentaget i bladet samme aften, den 29. januar 1906, med samme pompøse udstyr: tykke sorte sørgelinjer udenom den brede sats og over ordene: *Kongen er død*, i mangel af andet gravkors' havelse et stort klør-es. Derunder kom så teksten.:

> Så har altså vor kære gamle konge lukket sine øjne og fundet en død, som sikkert den hele nation har ønsket ham.
> Efter at han nemlig i formiddags osv«.

Det var i sandhed vel ment; jeg havde selv officielt og personligt bragt den gamle redaktør dødsbudskabet og set, hvor det bevægede hans gode og loyale hjerte, ja til tårer.

Selve dagen husker jeg levende. Borgmesterens nervøsitet var ikke aftaget i de forløbne måneder — når han raslede med og kom farende ud gennem de dobbelte døre ind til hans eget kontor, klirrede alle ruder og personalet skælvede — bag de mørke briller, han altid bar, lynede hans blik, og hvor ville lynet slå ned? jeg havde længst byttet 2. fuldmægtigens vante plads ved en høj pult mod en tilsvarende, hvor lyset ganske vist kom fra den gale side — men så havde jeg dog ham og hans udfald en face. Den lille frøken Junior fik ham nu ganske vist bagfra, men hendes medfødte jyske sindighed kunne bedre tåle disse stød. Hin 29. januar, en trist grå dag, kom han måske med noget mindre larm end vanligt og med telegrammet fra stiftamtet i hånden. Jeg fik straks ordre til at underrette pressen, lade rådhusets flag sætte på halv stang og — standse alle »offentlige forlystelser«. Dem var der såmænd ellers ikke mange af i det kære Varde, men den dag var der tilfældigvis een: Skuespiller og doktor ved et amerikansk universitet *Johannes Herskind* skulle læse op om aftenen. Han blev truffet på »Hotel Dania« og var jo ked af forbudet, men derved var jo intet at gøre. Vi fik dog i fællesskab med hvem, der ellers var på hotellet, en hyggelig eftermiddag ud af det; alle rykkede sammen, også stamgæsterne fra slyngelstuen og nationaldrikken, puns'erne, de små sorte kaffe'r med brændevin eller andet i, duftede snart lifligt over det hele. Blandt hotellets gæster var en Ringkøbing-konsul, der

rekvirerede en bouteille af hans specialitet, en strandings-rom, der fremtrådte i høje lerdunke med hvidt fayence-overtræk; værten var heldigvis forsynet med denne nektar, der dog ikke skænkedes i kaffekopperne, men i særlige friske glas. Det var en ægte coup surprise; den ædle givers blik veg ikke fra skuespilleren og mig, mens han hilste på sine gæster, og det kunne nok gøres nødig, thi vædsken holdt sine 16 grader, mindst, og kunne nok lokke en tåre frem i de uvantes øjne...

Det var ellers ikke rom, der mest blev drukket i Varde, i hvert fald ikke Strandings-rom af denne kvalitet (den var pokker ikke strandet, men et parti af samme art *var,* for lange tider siden reddet fra et strandet skib, og køberen i Ringkøbing havde haft en sådan afsætning på den, at han var vedblevet at forsyne sig fra samme hus, hvis ladning nær var endt på de vestjyske revler). Men hvor der dog blev drukket derovre — og hvad var der iøvrigt ellers at more sig med i Varde? Drik og kortspil — Fedtmule eller Seksogtreds — var samlingsledet i små og større kredse, og da »en puns«, hvortil der gik en snaps brændevin eller hvad man nu havde, på de mange små værtshuse kun kostede 10 øre, var det ikke dyre gilder, der fejredes. Whiskyen var så småt begyndt at komme frem, men ikke kendt af småfolk; for en Whisky & Water betaltes 35 øre og så fik man tillidsfuldt flasken sat for sig på bordet, så man selv kunne nappe en på-tår. Der var et urimeligt antal beværterborgerskaber udstedt i den lille by, men det betød nu ikke så meget — til daglig. Thi sagen var, at byen levede af den vældige kreatur- og hestehandel der dreves, ikke blot på de ordinære store og små markeder, men vist ved enhver lejlighed. Ovenpå skulle der drikkes Lidkøb (»Lejkøv«) — og hvorfor ikke selv tage den fortjeneste med, som deraf fulgte? Borgerskabet var ikke dyrt, jeg husker ikke, om det var 30 eller 100 kr. om året, og selve beværtningen var nemt indrettet. Den bestod bare af en rummelig stue med eet stort og nogle få små borde med jævne stole. Midt på det lange bord stod et petroleums-apparat, hvor kaffen blev holdt varm — den kogtes i køkkenet — og på hver side af den stod pyntelig en karaffel med brændevin, en do. med en (forfærdelig) Konjak og måske en med ægte Slave-rom — voilá tout! der bænkedes man hyggeligt, drak sine punser og kom sjældent op at skændes værre end

hvad værten kunne ordne. Jeg husker slet ikke noget om større slagsmål i min fuldmægtig tid.

Mest yndet i al sin enkelhed fornemst var *Per Sillasens* beværtning på torvet, lige ved ting-, dom- og rådhuset, hvor alle søgte uden standforskel — den fandtes slet ikke i Varde, når lige undtages det Palludanske Dynasti. P. Sillasens lille hus ligger der vist endnu, under sine smukke store lindetræer (hvis de da har overlevet de hårde frostvintre og »herrefolkets« huseren); det har nydt den ære at blive gengivet i sidste udgave af Trap og er der udnævnt til »en af byens ældre røde murstensbygninger i Empire« og kaldes med føje »det kønne, lille hus på sydsiden af torvet«.

Var det ikke vanskeligt for 40 år siden at få drikkevarer i Varde — og der kunne også fås finere sager; borgmester Drechsel havde på »Hotel Dania« fået indført en champagne, Ayala brut, goût americain, der var så tør som knuste glasskår og var aldeles ikke efter vardensernes smag; den nye 2. fuldmægtig købte restpartiet for en slik — så var det til gengæld overmåde svært at få mad at købe for det nyankomne unge par. Der var slet ingen slagterforretning i byen — dens egne børn foragtede på det dybeste al »køvinds-mad«; ville *de* have kød, så slagtede de af dem som selv havde landeri — og det var mange — et svin eller et kreatur eller de købte kød på torvet, hvortil der kom rejsende slagtere en gang om måneden; een ting var billigt dér, det var oksetungerne, dem regnede man ikke for mad, jeg ved ikke, om »de indfødte« overhovedet spiste dem, de kostede ellers kun 1 kr. stykket. Det hed sig, at i gamle dage skulle tungerne afgives af tilførte kreaturer som en slags stadepenge på torvet — nu var stadepengene fikseret til 33 øre for hver tilrejsende slagter — afgiften blev opkrævet af politiet — eller var det af byfogden? — i hvert fald af hans fuldmægtig, der med en betjent ifølge gik rundt på torvet og kradsede afgiften ind. Så var der ganske vist et udsalg i byen af produkterne fra svineslagteriet i Esbjerg, men det var bestemte kunder forbeholdt, nye måtte stå på ekspektanceliste, til deres tur kom, og det kunne vare måneder, for os, tror jeg, et halvt år.

Men andre må dog også have mærket manglen; ialtfald var der en energisk ung slagtersøn, der giftede sig med borgmester Drechsels kokkepige, og de åbnede i en kælder et pænt og renligt charcuterie

en miniature, der heller ikke var åbnet til alle tider og hvor valget som regel måtte stå mellem hakkebøf og medisterpølse — affaldsprodukter fra slagteriet; det var dog altid noget, og de nye folk i byen fik da dér i reglen lidt at leve af — for byens egne folk rimpede foragteligt på deres Varde-næser af disse »køvinds«-varer!

Men visse, i vore øjne ofte delikatesser, bød stedet på: så godt som hver dag kom ved døren en dreven sønderjyde og bragte os verdens fineste rødspætter, tykke faste fisk, indkommet samme morgen med fiskene til Esbjerg. En sådan frisk, stegt rødspætte med en kold Varde-pilsner til, hentet op fra bryggeriets kælder, var en fin frokost for en sulten fuldmægtig. Og fra andre egne kom andre gode sager, ferske, lyserøde laks fra Hjerting, lækre østers oppe fra Lemvig og om efteråret herlige agerhøns (à 75 øre stk.) og andet fuglevildt, som især blev fremtryllet af den venlige og dygtige overbetjent ved herredet, der var lystjæger og flink til at skaffe os vildt. Brød og smør, mælk og fløde, var der, mærkelig nok, vist ingen vanskelighed ved at få; der boede endda en bager, tror jeg, skråsover for »slottet«.

Fra dette og til sit kontor havde den unge fuldmægtig et godt kvarters gang — når han ikke cyklede, men dertil indbød byens gader ikke, navnlig ikke Storegade, hovedfærdselsåren; dens brolægning var skrækkelig, min unge frue brækkede ved sit første besøg i byen to gange sine hæle mellem dens sten. For cykler var den navnlig ikke bestemt — de var i det hele taget ikke velsete; ifølge byens eget gamle politireglement, der dog altså må have kendt disse farlige køretøjer, skulle de »ved brug være forsynet med en stedselydende klokke eller bjælde« — bestemmelsen blev dog ikke overholdt! Turen til og fra kontoret over broen rummede også andre farer, hvortil jeg ikke vil regne, at jeg passerede rundt 30 — tredive — beværtninger på det delvis ubebyggede stykke vej; den ubehageligste var, at på de månedlige markedsdage — markedspladsen lå i den helt modsatte, nordlige kant af byen — var både min stump af Ribe Landevej og hele vejen op gennem byen eet tætpakket virvar af folk og kreaturer, der trods alle forbud drev forprang fra byens ene ende til den anden, længe før de nåede markedspladsen. Det faldt dem ikke ind at vige til side; selv om den guldtressede embedskasket stod kun såre liden respekt, men et par rap til koen og en skarp tiltale til dens ejer eller driver kunne

dog oftest få lempet en smal sti gennem mylderet. Værst var egentlig stanken fra denne stimmel — og svineriet på vej og gade; *det* fik stundom lov at ligge til den næste skylregn rensede ud mellem stenene...

Men med alt det var der noget muntert og frejdigt over det hele billede; humøret hos de altid handlelystne jyder var oppe fra morgenstunden og de mange munde tav ikke stille et øjeblik. »Kan *De* forstå, hvad manden siger?«, spurgte borgmesteren mig en dag i et retsmøde, hvor jeg førte protokollen. Jo, det kunne jeg da både den dag og som regel ellers; sproget i og omkring Varde var ikke i mindste måde uforståeligt — men manden, der i 24 år havde levet i Skive og hørt en anden dialekt, havde ikke let ved at følge med. For mig klang det ofte som musik — som noget oprindeligt, noget ur-dansk, mit modersmål i en smuk ejendommelig form. Men — min mor var også jyde; hun havde tidlig lært mig at holde af det jyske.

Og ofte måtte jeg i min Varde-tid sande de ord, en fordums jysk proprietær gav mig med, da jeg drog derover: »Kan De vinde jydernes tillid og dermed deres venskab — og det er slet ikke så svært! — så er der ikke bedre mennesker til i verden. Men kan De *ikke* det, så vil De aldrig få en glad time iblandt dem.«

Jeg kunne, heldigvis! og jeg havde mange gode timer blandt dem, med hvem jeg fik at gøre.

I »Skoledrenge, af en af dem« lader Carl St. A. Bille en af drengene, der vil studere jura, fortælle, at efter hvad en statsminister engang har sagt, skal en flink, juridisk kandidat kunne bruges til alt — fra udstedelse af en ligsynsattest til en hartkornsmatrikulering. Den unge 2. fuldmægtig i Varde kunne ganske stadfæste sin ældre soranske skolefælles gamle vitz — han blev i hvert fald brugt til mange forskellige sager og lærte mærkelige forhold at kende. Som nu skattesager — nogle regnskaber var på den særeste måde henlagt til byfogdens ekspedition (thi meget mere var det heldigvis ikke!) men også den skulle jo være rigtig; hans kollega på herredet, der ellers med sin flerårige erfaring, var hans trøst og støttestav ved mange ukendte foreteelser, havde aldrig haft med den slags at gøre og var, som de fleste jurister, næppe særlig stiv i regnekunstens mysterier — nå, så

sad der heldigvis på amtsstuen en flink og hjælpsom fuldmægtig (amtsforvalteren selv så eller hørte man aldrig noget til), for hvem den slags var et smørrebrød — han hjalp den uerfarne og så slap man af med den bekymring og kunne i næste kvartal selv klare skærene.

Men så var der opkrævning af kommunale og andre skatter i selve byen. De udregnedes af og skulle indbetales til kæmnerkontoret, men ingen Vardeborger faldt det ind, ikke engang i drømme, at betale sin skat uden påkrav og udpantning. Altså gik fogden — dvs. hans fuldmægtig — hvert kvartal byen rundt, gade op og gade ned, ledsaget af to betjente, som hver afsøgte sin husrække og med kæmnerens liste i hænde blot lukkede døren op til hver bolig, råbte ind i stuen, at nu var det galt med skatten igen, hvorefter listen blev krydset af og ud for hvert navn påskrevet: en sofa, et klaver, et bord eller hvad betjentene nu havde fået kig på — ved de allerfleste vidste man i forvejen, hvad rekvisitus plejede at få »skrevet«. Turen tog i reglen en tre dages tid, og hver »forretning« indbragte betjentene et gebyr på, jeg tror: 33 øre eller, når restancen var større, 65; op til den størrelse, der medførte beregning af de egentlige eksekutionsgebyrer ved en udlægsforretning, nåede man sjældent eller aldrig — det var jo i de gyldne tider, hvor skatterne var lave og folket ikke blev pint og udsuget som nu om dage. De mange små beløb blev for betjentene en hel pæn sum til deling — de kunne regne med en 70-80 kr. hver, men hvem der intet fik var fogdens fuldmægtig — han fik blot lov til, efter gammel sæd og skik, at give kaffe til ekspeditionens medlemmer — ja, og så måtte han selv sørge for at få betalt sin skat, før ronden passerede *hans* dør!

Engang var det lykkedes den flinke og muntre driftsbestyrer ved Nørre Nebel banen, der boede på den private Varde Vestbanegård, at opdage fjendens fremrykning, før den nåede ud til ham; ad omveje cyklede han ind til kæmnerkontoret, hvor man, hvad man jo ikke burde, når restancelisterne først var autoriserede til udpantning, lod sig dupere til at modtage hans indbetaling — vist endda uden at regne udpantningsgebyret med. Da fogeden nåede hans dør, stod han grinende dér og foreviste kæmnerens kvittering — tableau! Men næste kvartal skulle dette hævnes. Driftsbestyreren stod, naturligvis, på restancelisten — nu gjaldt det bare om, at han ikke atter kom os i for-

købet. Da udrykningsholdet nåede den østlige ende af den korte, brede vej uden megen bebyggelse, blev der derfor telefoneret til kæmnerkontoret, men nej, der var endnu ingen indbetaling sket! og på vejen fra banegården sås ingen mistænkelig cyklist, hele terrænet var frit. Så fulgte en »springvis fremrykning« langs huse og hegn, og til sidst gik det samlet, i fuldt løb, hen mod driftsbestyrerens privatindgang og op ad trappen lige til hans lejlighed på 1. sal — dér stod han med sin cykle og hatten på, parat til at skulle ind i byen og narre os. Denne gang blev det da Reqvisitus som blev hr. Flovmand — men fogden og hans betjente havde den eftermiddag råd til en konjak til kaffen, de havde jo fået sig et billigt grin...

Meget kontorarbejde fik fuldmægtigen ikke ro til — »de udgående forretninger« tog hans meste tid, og resten tog de ordinære retsdage, hvor han førte protokollen, og de ikke helt få kriminalforhør, der kunne tage en pokkers tid. Muntert i sig selv var retslokalet visselig ikke, og selve sagerne opfordrede jo heller ikke som regel til nogen morskab — og da mest indirekte. Men for »forbryderne« var det hele dog værre. Dels havde de jo deres dårlige samvittighed at bære på, dels stod de op, ofte længe, ved en ubarmhjertig skranke, som skilte dem fra forhørsdommeren (og borgmesteren med de mørke briller kunne nok få hjertet til at synke i en sølle delinkvents bukser — vi tog dog ikke dengang selerne fra dem!), fra hans fuldmægtig og fra de to gamle retsvidner i deres krog; dels havde de bag disse fire par undersøgende øjne den triste og manende udsigt til byens kirkegård med dens grave, der her løb lige ind til domhusets mur. Man kunne have ondt af disse sølle forhutlede fyre, der udgjorde flertallet; en enkelt fræk fyr kunne også forekomme, som måtte dukkes, før han fandt sin rette plads ved mødet — men den type kunne dog virke fornøjeligt som f. eks. den indehaver af en berygtet beværtning, »Skansen« kaldet, med kvindelig betjening, som en dag havde smækket en handelsrejsende, der havde kuret vel stærkt til en af de skønne (hun hed Mathilde) et lovlig kraftigt blåt øje. Vi havde selv set det, på begynderstadiet, da klageren mødte op med det; men da voldsmanden nogle dage senere fik forelæst den lægeerklæring, hvori »øjets« tilstand og udseende nu blev beskrevet med alle lægekunstens detailler og termina technica, udtrykte hans grimme fjæs en så måbende forfær-

delse, at vi andre ikke kunne bare os for at le — indtil han selv med et bredt grin erklærede, at *sådan* et blåt øje havde han re'nok ikke stukket nogen før — det var mageligt de 40 kr. værd, han måtte vedtage i bøde!

Til altmuligmandens pligter hørte også at være arresthusinspektør — arresterne skulle synes en gang hver 2.-3. uge; der var dog aldrig noget at klage over fra arrestanternes side eller påtale fra min. Dengang brugte man jo endnu den ret barbariske vand og brød-straf, og havde en gammel betler eller tyv ikke delirium før, så fik han det bestemt, når straffen begyndte. Men de fleste fik det straks, når de havde været »jindsat« et døgn eller to, og så kunne det knibe at få en forståelig forklaring af dem. En slem gammel dreng var helt umulig og sjasket som en våd karklud, da arrestforvalteren kom slæbende ind med ham. Den dag beklædtes retten af den ikke ugemytlige 1. fuldmægtig, og arrestforvareren, der var en erfaren mand, foreslog i al ærbødighed, om d'hrr. fuldmægtige ikke kunne tænke sig at splejse til en pægl brændevin til den gamle jas. Naturligvis kunne vi det, og lidt efter præsenterede fru arrestforvareren den ædle drik i en stor kop, som denne prægtige kvinde med et par skønne arme i sin morgenkjoles korte ærmer rakte vraget med de ord: Se, her er mumm, gamle ven! Han tog med to rystende hænder om koppen, slurkede Gudedrikken i sig, stod lidt og svajede, mens fruen bjergede sin kop, og hviskede så: nu ska' jæ straks være der, hr. dommer! Og minsandten, underet skete, et minut eller to efter, rettede han sig med et op, var ganske klar og aflagde sin forklaring til vor fulde tilfredshed.

Deliriet kunne give sig de særeste udslag; mens overbetjenten og jeg en dag morede os med i arresthusgården at skyde i stående, knælende og liggende stilling med en lille Winchester-riffel, som rummede en masse patroner (vi havde ikke regnet med deres betydelige slagkraft, og der blev et slemt hul i arrestgårdsmuren bag den tykke fjæl, vi havde opstillet til at bære skiven!), gik en arrestant, en ung, køn men håbløs fordrukken saddelmagersvend, en af vore stadige gæster, aldeles uberørt af knalderiet, bag ved os i gården og eksercerede med en usynlig Kakadue, som han skulle lære at sitze og gi'e pote!

Man var dengang inde på at give fangerne noget at bestille og lidt at tjene derved, mens de »sad«, men de fleste gad ikke — og nogen

tvang kunne man jo ikke udøve. Jeg prøvede på i stedet for det evindelige kostebinderi o. lign. at lade dem sysle med noget helt nyt: med at pudse og polere på nogle af de gamle bagladegeværer, som fra den henslumrede borgervæbnings tid lå og rustede på rådhusets loft — der udlovedes en passende lille betaling for hver bøsse, de fik pudset. Men heller ikke *det* gad de pille ved — og godt det samme, thi det viste sig senere, at geværløbene var fulde af »skud«, af gamle cigarstumper, den ene ovenpå den anden, som »borgerne« simpelthen havde puttet ned i bøsserne, når de blev kommanderet »ret«! Et af de gamle geværer havde endda et værre indhold; da jeg havde fået pillet de obligate »skud« ud af det, stødte ladestokken mod noget hårdere, og ud af løbet raslede der omtrent et halvt pund rævehagl, som efterfulgtes af en ladning gammelt, brunt og tørt krudt — sikken et held, at jeg ikke havde prøvet bøssen med en fænghætte først! Så opgav jeg helt at lade fangerne rense de gamle geværer.

Brand- og ligsyn hørte til fogedfuldmægtigens ressort. De første kunne være triste nok, men de foretoges altid sammen med den brillante branddirektør *Skov* og kunne forme sig som helt fornøjelige landture — en enkelt gang dog lidt trættende, som da vi tre dage i træk kørte rundt og holdt brandforhør efter et af de voldsomme tordenvejr, der var ejendommelige for egnen og havde huseret en dagstid — det kom op med floden og gik ud med ebben for atter, efter seks timers forløb, at vende tilbage med ny styrke. Men lynet kunne også slå ned fra en klar himmel, uden mindste varsel — det skete en dag midt om vinteren. Dem, det ved disse lejligheder gik mest ud over, var de stedlige brandfogder; de blev på vejen til brandstedet afhentet af os, og ve dem, hvis det viste sig, at de ikke havde holdt de påbudte brandsyn eller ikke efterset, at deres ordrer om brandfarlige forhold på gårde eller i huse var iagttaget, så chancerne for en ildsvåndes omfang derved var øgede. En dag oplevede jeg, at en vred brandfoged kom ind på kontoret, slog sin protokol i bordet med et smeld og erklærede ar nu ville han, og så bandte han! ikke mere have med *det* at gøre — nu kunne vi tage en anden til det forbandede hverv. Jeg tror, det lykkedes at forklare ham, at det var et borgerligt ombud, man ikke sådan kunne rende fra — og efter nogen tids karantæne blev han så afløst.

Ligsynene var værre — det værste var vist, da en glødende hed augustdag en velkendt delirist, der gik med sin kone og pillede gamle flasker og jernfang på en losseplads nær ved banen og åen, var gået hjem med sin sæk på nakken, havde tabt balancen, var faldet om, kastede op og kvaltes i sit eget bræk. Ligsynet over ham var slemt; distriktslægen og betjenten samt jeg, der straks blev tilkaldt og ikke netop var vant til sligt, var ved at få ondt deraf. Og en times tid efter, da jeg søgte at restituere mig med et hårdt tiltrængt glas portvin med Angostura på »Hotel Dania«, kom der bud, at liget af »Amtmanden« — det var staklens kendingsnavn — ikke var til at have i hjemmet på grund af stank. Familien ejede ikke salt til et æg — så blev fattigvæsenet tilkaldt, fogden naturligvis med, en kiste blev i hast fremskaffet, liget lagt deri med ligklæderne bredt ovenpå og kisten kørt på kirkegården så raskt som muligt — ved 3-tiden om eftermiddagen lå manden, der om morgenen var gået på arbejde, om ikke just sund og frisk, i sin hastigt kastede grav, to alen under jorden.

Lige så uhyggelig var »den lille kones« død. Hun var næppe helt normal og var en vinteraften gået hjemmefra, fra mand og børn — et havde hun vist taget med sig — og måtte ved lygtelys eftersøges og indfanges ude i Arnbjerg-anlægget. Så trådte værgerådet i funktion, det tog børnene fra hende — der var sikkert ikke andet at gøre — og nogen tid efter kom hun selv på Amtssygehuset. Dér fandtes hun en morgen død, hun havde hængt sig selv i et strømpebånd, bundet om hospitalssengens høje endestykke, mens hun selv halvt knælede på gulvet — det var mit første bekendtskab med det man teknisk kalder en »Hængningsfure« — og det var slemt at se på. Om eftermiddagen lod jeg hendes ægtefælle tilsige til forhør på domhuset. Han var allerede i sørgetøjet — »en mærkelig floromvundet mand«, for ikke at tale om Storm-Petersen — og jeg hersede længe med ham, overbevist som jeg var om, at han havde anstiftet sin ulykkelige kone til at tage sit liv; så var *han* jo a' med hende! Men jeg kunne jo kun anstille et 1. grads forhør — manglede måske også rutine deri, og han gik fri og frelst fra forhøret med sin høje hat kækt på hovedet. I hans blik havde jeg dog læst, at han næppe havde en hel god samvittighed, men måske var det, for hans små børn, bedst som det gik. Jeg håber, han har taget sig af dem, bedre end hans stakkels lille kone formåede.

Skiftesagerne hørte under 1. fuldmægtigen; auktioner ligeså, men registreringer ved dødsfald og falitter faldt på den yngres kappe. En dag, da det store sus gik gennem domhuset, var jeg dog som protokolfører med til den største skiftesamling, jeg har overværet. Det var en session i den sørgelige berømte sag om »Vestjyllands Landmandsbank's« sammenbrud i 1900, der hårdt havde ramt til mange sider, ikke mindst i Varde. Den dag var retslokalet al for lille, og byrådssalen måtte tages i brug; den var fyldt til sidste plads med en harmfuldt fnysende flok af dem, der havde lidt tab ved fallit'en, og der kunne heraf udvikle sig — hvadsomhelst. Ved min side sad, eller snarere stod, en af byens sagførere, der ellers visselig ikke havde min sympati, men jeg må sige, at han den dag virkelig imponerede mig ved sin koldblodige ledelse af mødet — jeg antager, han har været en af kuratorerne i boet. Det lykkedes ham også at besværge stormen — enden blev, at fallitboets kreditorer, tavse og sammenbidte, måtte forlade lokalet og den sunkne skude; måske fik de nogle løfter med på vejen om udsigt til lidt dividende ad åre. Den lille, svære sagfører med sin utækkelige normal-sportsskjorte, der til daglig altid syntes våd af sved, var kogt rød som en krebs, da mødet var forbi; jeg havde ikke kunnet undgå at se, hvor nervøs han var — hans hænder rystede, når han ledte mellem sagens dynge af akter efter et eller andet papir. Men han blev på valpladsen som i hvert fald formel sejrherre — og jeg gik derfra, styrket i den overbevisning, jeg længst havde fået, at var der noget jeg *ikke* ville være, så var det sagfører.

Auktionerne var, som sagt, også 1. fuldmægtigens domæne — med den tilhørende farlige kreditgivning, der har slået benene fra adskillige af hans slags. En enkelt auktion blev dog overdraget mig — det var en »strandingsauktion« over det gods af forskellig art, der i en årrække var drevet i land i jurisdiktionens eneste strandlen, i Houstrup sogn, hvor sagerne nu havde dynget sig sammen, under strandfogdens tilsyn, ud for byen Myrtue, ikke langt fra Varde ås udløb i Hjerting bugten. En smuk sommeraften cyklede jeg da derud sammen med landbetjenten — så tjente jeg dog derved den vognleje, auktionarius ellers havde krav på. Nogen stor køberkreds var der just ikke, som havde samlet sig efter auktionens behørige avertering i aviserne og ved kirkestævne, men de, der kom af egnens folk, havde vist

længe gået og skævet til en del af de gamle sager, tønder og rundholter og mærkelige ting, der var indbjerget af den brave strandfoged. Måske havde han sine aftaler med naboer og venner — i hvert fald skævede han noget mistænksomt til den nye og ukendte auktionarius, men med den drevne landbetjent ved min side mødte jeg modig alle skjulte fælder. Og det gik da også storartet — så længe havde jeg nu, i et årstid eller mere, været i Vestjylland, at jeg hurtigt var gode venner både med strandfogden og hans hus, hvor vi, naturligvis, først blev budt ind og trakterede, og auktionen gik derefter med et svært humør og med bedre priser, end man nok havde regnet med. Vi var alle enige om, at det var grumme kedeligt, der ikke var mere at sælge, og at der var alt for længe til næste auktion, som jeg naturligvis ikke oplevede. Og *det* var jeg klar over, at min København-jargon og de af selve auktionens affødte munterhed blev godt optagne af de sindige jyder i Alslev og Houstrup sogne — jeg ville bestemt have haft en fremtid for mig som auktionarius i de kredse!

Derud var min følgesvend og jeg cyklet ad landevejen mod Hjerting, drejede derfra af ved Kokspang og kørte over Kravense til Myrtue — hvilke henrivende navne! På hjemvejen lod vi os færge over ved Tarphage og drøftede ved et hyggeligt glas øl i Billum kro aftenens oplevelser. I den lune sommernat trillede vi hjemad ad landevejen over Janderup og passerede — i omvendt rækkefølge — de tre Varde kroer (hvoraf den første lå i selve byens banlieu) med de ægte jyske kælenavne: Krads ud, Stop ind og Tænd pihv! Meget fik den mand på egnen ved sådan en lejlighed lært af den gamle drevne politibetjent — en født dedektiv, en vågen gammel dreng med en ypperlig hukommelse, ikke netop elsket af mindre kloge kolleger, men een af dem, en jurisdiktion havde uvurderlig nytte af. Men *så* snedigt havde amtet, eller hvem der nu var mester for den kløgtige ordning, indrettet det for at spare lønnen til nok en landbetjent, at hver anden uge gjorde »politi Andersen« tjeneste i det store øster og vester herreder, hver anden uge i de ti landsogne, der var blevet lagt under Varde byfogedkontor, da man i sin tid, af hensyn til det voksende Esbjerg og dets opland, havde slagtet det gamle Skads herred og delt dets område mellem Varde og Esbjerg jurisdiktioner. Altså var Øster og Vester herreder hver anden uge udstyret med een fast og een »løs« betjent,

og hver anden uge havde de sogne, der hørte under Varde by, slet ingen politi. Så var der frit slag ude i jurisdiktionen for hver, der ville »lave noget« — og forfulgte landbetjent *Andersen* i *den* uge et spor af en eller anden ulovlighed ind i et af de ti sogne (og han var en enestående sporhund!), fik han højere, vist dobbelte kørepenge og diæter for arbejde i en »fremmed« jurisdiktion!

Men sparsommeligheden på urette sted, kontoriusånden, havde atter sat blomst og frugt til det offentliges tarv — og havde atter gjort sig dygtig til grin for alle.

En nær og kær slægtning i en toldkontrolørs beskedne stilling fortalte mig engang, at der var tilbudt ham avancement til toldkasserer og derefter måske videre opad, »men jeg betakkede mig: 1° fordi den, der levede skjult, lever godt, og 2° fordi jeg ikke for alt i verden vil spændes for en pengekasse«. Hvor ækelt det sidste kan være, lærte jeg snart lidt af i Varde.

Byfogedkontoret havde jo ikke helt få »oppebørsler« med tilhørende regnskaber og regnskabsbøger; 2. fuldmægtig førte en såkaldt bikassebog, men havde ved siden af også sin del af sporteljournalerne at føre. Men foruden for den og de officielle kasser blev jeg straks præsenteret for »Nefas-kassen«, en lille ekstrakasse med en beskeden beholdning på, tror jeg, et halvt hundrede kroner eller så, måske noget mindre, hvis oprindelse tabte sig i det dunkle, men som af og til blev øget, når der pludselig var for mange småpenge et eller andet sted i »den rigtige kasse«, eller blev »lånt«, når der mødte et eller andet uventet krav op, en regning eller sligt, der straks skulle betales, et diæt-forskud og andet af den slags, en lille antydning ulovligt — deraf navnet (nefas, uret). Og det uventede, det tossede i ind- og udbetalingerne forekom dagstøt — ikke mindst indenfor 2. fuldmægtigs ressort. Når han, dagen eller flere dage igennem, var »udrejst«, som det hed i byens sprog, var hans kasse låset inde og hans bibog med, men pengene skulle alligevel gå og komme, fra og til mange steder. Så hændte det da altid, når han atter dukkede op ved sin pult, at den var halvvejs dækket af småbeløb med forklarende sedler: en hundeskat, et eller flere tilgodehavende gebyrer, et alimentationsbidrag osv

og derimellem en betalt regning eller en afgift, også med forklaring om, at pengene dertil var »lånt« af et eller flere af de indkomne beløb — ofte var der, for bytningens skyld, »lånt« fra den ene indbetaling ind i en anden, kort sagt: et syndigt roderi, som det kunne knibe at få forklaret i reglen af den samvittighedsfulde frøken Senior, der oftest — men ikke altid — havde overværet ind- og udbetalinger og ombytninger, og det samlede altsammen endnu flere små rynker i panden under det smukke lyse hår!

Men så en dag kom befrielsen for denne plage; den nye byfoged ville have orden i sine regnskaber; i hans forgængers tid havde man ikke taget sig det så nøje, kludder, som ikke kunne forklares, var der i det, der var vist endda for mange penge! og nu skulle der renses ud! Altså lod han fremskaffe smukke, nye, tykke regnskabsbøger, Senior blev udnævnt til kassererske (hun fik ikke en skilling mere af den grund!) — og 2. fuldmægtigen slap for både kasse og bikassebog, Nefas-kasse og det hele; alle ind- og udbetalinger skete til og fra kassererskens, der tillige — og det var egentlig en brist ved systemet — var bogholderske, men om *hende* gjaldt det med aldeles afgjort sandsynlighed, at nogen uregelmæssighed var utænkelig fra den side. *Det* var en lettelse for alle os andre, jeg følte den dog vist især; nu var der kun den dengang fuldkommen fjollede sportulering tilbage — der gjaldt endnu, i 1905/06, et ærværdigt reglement med rigsdaler, mark og skilling, men disse gamle møntsorter »oversattes« ikke direkte til de tilsvarende halve beløb i kroner og øre, nej, der skulle lægges til (eller trækkes fra — jeg har glemt detaillerne) visse brøker, hvorved det hele fik et komplet idiotisk præg, men sikkert har været til stor fryd og glæde og given-lejlighed-til-at-ærgre-andre inden for de dertil indrettede revisionskontorer med deres kontoriusser. Når man tænker på, at hver eneste lille »retshandling« krævede sin afgift, hver inkomination, hver anstand, hvert vidne, som førtes osv, begriber man, let svimlende, hvilket uendeligt regnskab der da skulle føres, hvilken tidsspilde det medførte — og hvilke urimelige krav til en kontrol, der dog til syvende og sidst måtte nøjes med stikprøver. Sportuleringen og dens fantastiske følge af smålighed og ondskabsfuldhed, oplæren i drilleri og vigtigmageri ville have været et emne en Dickens' pen værdigt. Om det er stort anderledes eller bedre i dag, aner

jeg ikke. Hvilken lykke at være fri for al den slags gennemførte tosseri!

Men ikke nok med den nye bogholder — og kassererskepost og de nye fine regnskabsbøger — der skulle gøres helt blankt bord — altså bad byfogden justitsministeriet sende dets kasseinspektør en tur til Varde, for at der kunne blive gået efter i krogene, vasket og tørret op og kontoret fortsætte sin rejse til revisionens forjættede land med rent sundhedspas.

Der var ikke ellers i min tid blevet revideret eller inspiceret på kontoret. Det hed sig, at stiftamtmanden engang imellem overraskede sine retsbetjente i Varde med et revisionsbesøg uden foregående anmeldelse, men da hans person ikke var statsbanestationen ukendt, blev der altid straks meldt fra stationen, at nu var den store mand under opsejling — så kunne der i forvejen fejes op og luftes ud, om det var ønskeligt. Helt anderledes med justitsministeriets kasseinspektør, assessor i den kgl. landsover- samt hof- og stadsret *Niels Åge Gad.* En skønne morgen kom han, høj og rødblond, ind ad kontorets dør, præsenterede sig selv og forlangte, af mig der tilfældig var nærmest, nøglerne til kontorets kasser og dets kassebøger; han var kørt med toget til Esbjerg og derfra, rigtig lumsk, cyklet til Varde — ingen snushane af en jernbanemand skulle signalere *hans* komme! Jeg svarede ham kort, at nøglerne havde borgmesteren selv — og han var i retten; over bøgerne rådede bogholder- og kassererske, frøken Sørensen. »Nå, det er nok systemet fra Skive!« sa'e manden, og derefter blev der vist sendt bud efter borgmesteren, d'hrr. gik ind i det brandsikre rum med deres bøger og kasser, og derefter hvilede der en slags med allehånde begivenheder svanger ro over kontoret i to-tre dage, mens de to herrer, af og til med de tilkaldte fuldmægtige til hjælp, ryddede op, regnede og småskændtes — navnlig var borgmesteren, og med føje, fandt jeg, fornærmet over, at kasseinspektøren malede op med blæk i marginen på de nye kassebøger, som ellers holdtes så fint både af ham selv og frøken Senior.

Den sidste dag sluttedes af med en middag hos byfogden for kasseinspektøren. Da jeg sagde ham, at nu var vi alle lettede over, at inspektionen var endt, og endt godt, spurgte han mig, om jeg da havde frygtet hans komme, og jeg svarede lidt undvigende med at fortælle

ham, hvordan jeg engang som lille dreng var kommet noget åndeløs ind til min farbror i Estved præstegård, hvor jeg var gæst, og på hans spørgsmål om grunden til min let ophidsede tilstand havde svaret: »Å, jeg mødte en ko — den var så god imod mig, den hverken stangede eller bed mig.« Assessor Gad lo lidt og sa'e: »Da har jeg skam engang været ude for en løs og vild tyr, der huserede udenfor den herredsfogedgård, hvor jeg skulle ind på kasseeftersyn — og jeg var nær aldrig sluppet derind — jeg havde dem alvorligt mistænkt derinde for at have slået den løs udenfor gården for at holde mig ude! Da jeg omsider slap ind mødte der mig forresten andre vanskeligheder — herredsfogden var udrejst, forklarede hans personale, og de havde ingen nøgle til kassen; den måtte jeg spørge efter hos herredsfogdens frue. Altså lod jeg mig melde hos damen og blev høfligt men bestemt afvist af hende: Nøglen til kassen har jeg, når min mand ikke er hjemme, og den har jeg her — hun viste på en snor om halsen, der fortonede sig under kjolelivet over en svulmende barm — og den kan De naturligvis ikke få, men *jeg* forsikre Dem, at alt her er i orden! Dér stod jeg — jeg kunne jo ikke godt selv hale nøglen op af konens halslinning; det krævede en lang underhandling, før sagen blev bragt i orden, kan De tro!«

En af de tilstedeværende gæster bemærkede, at *han* ville ikke have ladet nogen kasseinspektør komme i *hans* kasse, før manden havde legitimeret sig ved at vise sin bestalling som kasseinspektør — førte assessoren ikke den med sig? Jeg husker ikke, hvad svaret var, men har senere tænkt over, at spørgeren jo egentlig havde ret; der kunne jo også tænkes at eksistere en dansk kaptajn Köpenick — men bagefter er man jo altid så klog. Hvad ville overretsassessor N. A. Gad mon have sagt, hvis jeg hin morgen havde taget imod ham på den måde? Måske havde han givet mig ret og rost mig — men jeg var sikkert blevet desavoueret og endda reprimanderet af selve min chef, såsnart det havde vist sig, at den fremmede kunne legitimere sig — selv om det ikke var med bestallingen i hånden!

Den gode borgmester, byfoged og politimester var nemlig ikke af dem, der holdt af at sætte en sag på spidsen, og hvor ferm han var i anden retspraksis end den, han selv havde drevet i sin Skive-tid, fik jeg aldrig at vide. Dommene i de civile sager lod han skrive af et par

jurister i København, som havde et slags halvoffiecielt bureau for sligt — om de holdt ved prøvelse for overinstancerne, ved jeg ikke. Tinglæsnings- og skiftevæsenet blandede han sig ikke i, i de syv fjerdingår, jeg var hans fuldmægtig, i mine foged- og politiforretninger heller ikke, nogen vejledning af ham hverken fik eller søgte jeg nogensinde, og i den store landjurisdiktions 10 sogne satte han ikke sin fod i min tid. Byrådssagerne forstod han sig ikke på — jeg ved kun at han een gang af gamle redaktør Kjelst som formand for havneudvalget var trukket med ud på en køretur til byrådets kælebarn: det engareal, som havnekassen ejede ude ved Varde ås udløb i Ho bugt (nordenden af Hjerting bugten) og som kaldtes »Klægflækningen«, fordi det stadig voksede ved tilvækst af fedt og frugtbart klæg. Engen bar en mægtig græsafgrøde, der årligt blev solgt ved auktion eller som det hed: udlejet ved den »Klægflækningstur«, hvortil havneudvalget indbød byrådet og andre stedlige honoratiores. Man sejlede — når ikke barren i åen ud for Janderup forbød det — derud for at nyde livet med mad og drikke i de skønne omgivelser i en stor motorbåd, som havnen ejede og som på grund af motorens tilbøjelighed til at gå itu, var et smertens barn; den førte til daglig en stille og upåagtet tilværelse i byens lille havn, hvis normale dybde var en 3-4 fod, og som blot bestod af et boldværk på et par hundrede alen. Dér lå af og til et par lægtere, fladbundede, galeaseriggede fartøjer, som fragtede klyver-tørv mellem Varde og Hjerting, der var byens egentlige ladeplads. Noget fredeligere sted end Vardes havn og havneplads kunne næppe tænkes — det skulle da være det toldkammer ved pladsens østlige ende, hvor der for et menneskeligt øje at se aldrig foregik noget. Men nogle toldere færdedes der, og når politifuldmægtigen på vejen mellem sit hjem og kontoret, altså fire gange om dagen (når han ikke netop var udrejst!) kom forbi dem, løftede vi vore respektive guldlåg høfligst — skønt disse statens tjenere indenfor højst forskellige virksomheder slet ikke kendte hinanden, vist ikke engang af navn. —

Der må jo have verseret en del kriminelle sager i min Varde-tid, men jeg husker så godt som ingen — nogle betleri- og småtyverisager hørte til om ikke dagens så dog ugens orden, og engang imellem gik jagten efter en eller anden sølle betler, der i for grad havde hjemsøgt

byens eller egnens folk, til man omsider ringede til kontoret og klagede derover — så måtte fuldmægtigen af og til af sted, alene eller med sin fides Achates, politi-Andersen, og søge efter forbryderen. Jeg tror nok, der stod en politistav til min rådighed, men den har jeg vist aldrig ført med mig, derimod nok et par håndjern og så naturligvis det lille diskrete, ovale messing-polititegn med politi-hånden på, jeg straks havde fået udleveret og bar i den øverste, højre vestelomme. Et polititegn af større, halvmåneagtig format, en veritabel ringkrave, med Chr. IX kronede navnechiffer mellem to politihænder, hænger endnu i min entré som et minde om disse gamle dage; den type tegn var i 1905/06 længst forældet og brugtes kun — efter sigende, for jeg har ikke selv oplevet det — til dermed at udstyre de borgere, som i tilfælde af større — forventet større — ståhej, f. eks. på nytårsaftener, blev lejet til at bistå det lidet talstærke faste politi. Jeg fik tegnet foræret ved min afrejse som et minde og venskabspant og har kun set det båret een gang — det var af den gamle spøgefugl *Vilh. Andersen,* der hittede det i »hall'en« på Rostgårdshus i Humlebæk, da han kom over for at gratulere mig på min 60-års fødselsdag. Det klædte ham, båret i sit røde bånd om halsen, meget smukt!

De betlere og værre syndere, der strøg gennem Varde købstad og dens jurisdiktion, var oftest det afskum, der gled over den sønderjyske grænse og videre nordpå ad Ribe landevej — i reglen ved sommertid. De gamle vanebetlere gik i reglen sent på efteråret, når det blev for koldt at sove hos madam Græsmejer, i hi i en eller anden arrest, hvor de havde husly og føde vinteren over — de vidste ganske godt, hvad de »stod til« og kunne regne ud, at de nok blev i arresten til julen var ovre, og så en lille tur »på huset« (forbedringshuset), til sommeren igen var inde. Det var i reglen ret fredelige folk — men lidt vold, når de havde fået for meget af den ædelige brændevin, eller lidt voldtægt, når en lysklædt ungmø cyklede for sent ad de øde veje en sommernat, kunne jo falde for. Sådan var den øde egn nord for Tarp kro på Varde-Esbjerg vejen, mellem ubeboede bakker med lyng og egepur, en noget fristende egn til alskens udåd, og i småplantagerne længere vest på har jeg været til eftersøgning af en forbryder, der iøvrigt nok kom nordfra og mentes at søge mod Esbjerg; han blev efterlyst, bl. a. pr. telefon fra gerningsstedets retskontor, og politi-

Andersen og jeg måtte afsted. Trods ihærdig eftersøgning i den mørke, helt uvejsomme plantage fandt vi naturligvis hverken manden eller hans spor, og den videre eftersøgning måtte vi opgive, da med et en sådan havguse rullede ind vestfra, at vi knap kunne se en alen frem for os. Lykkeligvis var vi lige nået ud til Hjertingvejen og kunne ad den fortsætte hjem efter; da vi kom byen nær, var der ingen havguse, men den halve stad var på benene og på vej ud for at møde os og vort bytte — en eller anden må have sladret om vor færd og rygtet tilføjet, at forbryderen var så godt som fangen — det var jo en smule flovt bagefter.

En anden smuk sommeraften, lidt hen på året, sad jeg i min stue, da min hustru med et sa'e: se, der står en mand i havestuedøren! Der stod ganske rigtig en person, som ugenert var gået gennem den lille forhave med dens rosenparterre og steget op ad de tre-fire stentrin til den åbne havestuedør. Her blev han nu stoppet; det viste sig, at han nok ville, men altså endnu ikke havde betlet, og med mit lille politi-tegn i hånden fik jeg ham til at foretage en hastig retræte ud gennem lågen til Ribe landevej. Her fik han, foruden en skilling til natlogi, en alvorlig opsang om ikke at betle eller lave andet galt i byen — han takkede, tilsyneladende rørt, men ak! da jeg den næste morgen kom på kontoret lå der en rapport fra natbetjenten og fyren selv var »jindsat« på vanlig vis. Jeg tror dog, han var lidt flov, da vi mødtes ved grundlovsforhøret, og så vidt jeg husker, havde han næppe særlig fine papirer. Så blev han hængende i buret.

En langt værre person var en indfødt vardenser, jeg husker ikke, om han var købmand eller håndværker. En dag kom der en, vist anonym meddelelse til politiet — eller var det en af lægerne, der meddelte det? — om at en ung pige i hans hus havde født i dølgsmål. Det viste sig snart, at sagen havde et endnu større og mere skandaløst omfang — han havde gjort sig skyldig i en hel række lovovertrædelser.

Det var et mindreårigt pigebarn, der måtte betragtes som betroet til hans forsorg, og som han havde forført og besvangret, derefter søgt at formå til fosterfordrivelse (i hvilket øjemed han var rejst til hovedstaden for at søge råd hos et offentligt fruentimmer i Gåsegade, som dog heldigvis kun havde tilrådet at bruge et særdeles utjenligt middel — indtagelse af Safran!) og, da fødselen indtraf, ikke havde søgt

hjælp hos læge eller jordmor. Barnet var dødfødt (påstod han) og puttet hen i en koffert eller komodeskuffe, men ved pigebarnets blodtab var forholdet sivet ud; yderligere var manden gift og havde således gjort sig skyldig i hor, og han indtog en fremtrædende plads indenfor en eller anden sekt i byen — det var et andet menighedsmedlem, der havde betroet ham sin datter til opdragelse eller som tyende. Personen havde altså overtrådt godt en halv snes paragraffer i den dagældende, almindelige borgerlige straffelov af 10. februar 1866 — det var med andre ord ikke blot en særdeles grim, men særdeles strafværdig opførsel, han havde udvist. Og hvorledes tog nu dommeren på den sag? på den efter kontorets mening mærkeligste måde. Det var knebent, at nogen af betjentene måtte tage rapport i sagen, og rapporterne låste han inde hos sig selv; jeg måtte ikke føre protokollen ved forhørene, og der blev ikke dekreteret aktion mod manden, men byfogden forelagde den selv for stiftamtet eller vel rettere amtmanden personlig, der da også var ham følgagtig og lod sagen slutte med, at der tildeltes forbryderen — thi *det* kunne man dog ikke bestride at han var, skønt han, selvfølgelig! ikke blev arresteret — en irettesættelse, som vist nok skulle være alvorlig, men i hvert fald ikke skulle have karakter deraf. *Dens* tildeling oplevede jeg, mærkeligt nok, i retten, og »det lille lokomotiv«, arrestforvareren, stønnede højt, da han med et sideblik til mig lodsede »den sigtede« ud af lokalet — jeg blinkede igen, for jeg havde set det rrrævefjæs, hvormed den i vore øjne højst hyklerisk udseende fyr, indvendig utvivlsomt hoverende, modtog sin »straf«.

Og hvorfor denne højst ualmindelige og for en jævn retsbevidsthed forargelige afgørelse? jeg, sålidt som nogen anden af kontorets folk, heller ikke 1. fuldmægtigen, fik nogen som helst forklaring af byfogden. Han gloede på os gennem sine mørke briller og hastede fra retslokalet ind i sin egen bås, hvor ingen af os med sin gode vilje søgte ham op. Jeg aner — og andre anede med mig — at stærke kræfter indenfor forbryderens kreds og menighed havde gjort svære forestillinger for dommeren om den ulykke det ville være, hvis forargelsen fik så at sige offentlig støtte ved rettergang efter de sædvanlige regler; her *måtte* for enhver pris »dølles« — kærligheds kåbe måtte for engangs skyld dække synders mangfoldighed. Min unge kollega på her-

redskontoret og hans udi jura meget stive principal var lige så forundrede og forargede som vi — dette var jo lige ved at være »rettens fornægtelse og voldsomme tvang«. Men der blev ikke talt (undtagen mellem alle i Varde by!) eller skrevet noget om denne sære sag i aviserne; også de blev »døllede« af de indflydelsesrige, skjulte kræfter; sagen døde ligeså stille hen, og jeg tror virkelig, at ophavsmanden til det hele fortsatte sin sikkert velsignelsesrige virksomhed i sin sekts tjeneste. Hvad der blev af pigebarnet ved jeg ikke; hun mødte, naturligvis, ikke i retten — jeg så hende aldrig, men frøknerne Senior og Junior havde nok set om ikke kendt hende. Det var et ungt, aldeles ubetydeligt barn, der var blevet så skammeligt misbrugt. Et gammelt — eller er det et nyt? — ord siger, at hver forbryder med føje har krav på og ret til een ting: sin borgerlige straf. Her blev forbryderen rigtig godt snydt — man må håbe, at han på anden måde fik løn efter fortjeneste, selv om hans forhold nu 40 år efter vist ville være genstand for netop den »milde« afgørelse Varde-dommeren fik truffet. Han har altså alligevel været forud for sin tid!

INDHOLDSFORTEGNELSE:

DYRLÆGE I EVENTYRETS LAND
af dyrlæge Henrik Balslev, tidl. Oksbøl 7

TO DIALEKTDIGTE
af bibliotekar Lauritz U. Christiansen, Jerne 15

ET FAVORISERET MENNESKE
af Ellen Villemoes Andersen, Egebjerg 18

I MIN BARNDOM, DA SOLEN ALTID SKINNEDE
af museumsdirektør Povl Eller, Frederiksborg 23

SITUATION
af lærer Johs. Kristiansen, Ølgod 30

MOGENS FRIIS; DIGTE
med kommentarer af Oluf Lauth 35

EN PLANTAGEHISTORIE
af førstelærer Jørgen Bruun, Sig 46

MIN SPÆNDENDE KAMP FOR AT NÅ MÅLET
af lærer Gudrun Møller, Grimstrup 50

FRØKENEN PÅ NØRHOLMSHUS I SKOVBOGADE —
OG NU MINIBYEN
af lærer Evald Larsen, Varde 54

FRA DANMARK TIL CANADA
af Ted Krogh, Canada 60

MILITÆR I VARDE
af major J. C. S. Koefoed, Varde 63

I PROVINSEN
af H. G. Olrik; 2. byfogedfuldmægtig i Varde 1905 74

LIONS
L
INTERNATIONAL